บอกแก้คำผิด

ในหนังสือบันทึกวรรณคดีฉะบับที่ ๕

หน้าพิเศษ			คำว่า	อุปกิตศิลสาร	ขอแก้เป็น	อุปกิตศิลปสาร
,, ๑	บรรทัดที่	๘	,,	กมลาศ	,,	กมลาศน์
,, ๒	,,	สุดท้าย	,,	กมลาศ	,,	กมลาศน์
,, ๓	,,	๑๔	,,	มง	,,	มุ่ง
,, ๖	,,	๗	,,	พจารณา	,,	พิจารณา
,, ๖	,,	๑๓	,,	พเคราะห์	,,	พิเคราะห์
,, ๑๔	,,	๗	,,	เช่นน	,,	เช่นนั้น
,, ๑๗	,,	๑๕	,,	ไพโรจม์ ๆ	,,	ไพโรจน์ ๆ
,, ๑๘	,,	๑๕	,,	คถ้า	,,	กถ้า
,, ๑๙	,,	๗	,,	ดำรงราขานุศาพ	,,	ดำรงราชานุภาพ
,, ๒๐	,,	๑๗	,,	นน	,,	นั้น
,, ๒๓	,,	๗	,,	รชชกาล	,,	รัชชกาล
,, ๒๔	,,	ต้น	,,	ลลิต	,,	ลิลิต
,, ๒๘	,,	๕	,,	รัชชการ	,,	รัชชกาล
,, ๓๒	,,	๔	,,	หนังสอ	,,	หนังสือ
,, ๓๓	,,	๒	,,	เรยน	,,	เรียน
,, ๓๖	,,	๘	,,	เจาพระยา	,,	เจ้าพระยา

หน้า	๓๘	บรรทัดที่	๑๖	คำว่า	เจาอยู่หัว	ขอแก้เป็น	เจ้าอยู่หัว
,,	๔๒	,,	๑๖	,,	คู	,,	คู่
,,	๔๕	,,	๑๘	,,	เดอน	,,	เดือน
,,	๔๘	,,	๑๓	,,	เมอสิเออ	,,	มองสิเออร์
,,	๕๖	,,	๑๐	,,	ทมพ	,,	ทมิพ
,,	๕๘	,,	๓	,,	เจา	,,	เจ้า
,,	๖๐	,,	๘	,,	แผ่นทิน	,,	แผ่นดิน
,,	๖๐	,,	๑๕	,,	มี่	,,	ที่
,,	๖๑	,,	๑๑	,,	อิบ	,,	ยิบ
,,	๖๒	,,	๔	,,	ตว	,,	ตัว
,,	๖๓	,,	๑๗	,,	ใข้	,,	ใช้
,,	๗๐	,,	๓	,,	ไดกด	,,	ได้คัด
,,	๗๑	,,	๕	,,	ให	,,	ให้
,,	๗๒	,,	๑๙	,,	โสมนศ	,,	โสมนัศ
,,	๗๓	,,	๑๓	,,	หนง	,,	หนึ่ง
,,	๗๔	,,	๗	,,	เวสสันตร	,,	เวสสันตร
,,	๘๐	,,	๑๓	,,	incpriple	,,	Principle
,,	๘๐	,,	๒๐	,,	Sitcenific	,,	Scientific

ฉะบับที่ระลึก

ในงานทำบุญฉลองพระชนมายุ

ครบเจ็ดสิบปี

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ผู้ประทานกำเนิด สมาคมวรรณคดี

สมาคมวรรณคดี

สารบาญ

ปีที่ ๑ ฉะบับที่ ๕ - ๒๑ มิถุนายน ๒๔๗๕

หมวดเบ็ดเตล็ด

ดำรงราชานุภาพ

คำถวายพระพร

แด่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในดิถีคล้ายวันประสูติ

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ถวายสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในวารพระชนมายุครบ ๗๐ ทัศ

" The spring, like youth, fresh blossoms doth produce
But autumn makes them ripe and fit for use :
So Age a mature mellowness doth set
On the green promises of youthful heat. "

Sir John Denham (17th. cent.)

๏ ชนมายุยิ่งเก้า สิบทัศ
วรรณเลิศคือวรรณรัตน รุ่งหล้า
ผาสุกสุขสวัสดิ ไสวสว่าง
พละพระองค์ยงกล้า เยี่ยงเกล้ากระหม่อมถวาย พรเทอญฯ

Whesoan

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นหลักสำคัญทั้งในราชการและศิลปวิทยาของเมืองไทยมาแล้วตลอดพระชนมายุอันถุ ๗๐ ปี จึงเป็นโอกาศที่พึงยินดีในหมู่ศิษย์และผู้รู้จักพระเกียรติคุณทั่วไป.

วิชชาประวัติศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งแห่งศิลปวิทยาที่ทรงช่ำชองจนจะหาผู้เสมอเหมือนมิได้แล้วในกรุงสยาม วิชชานี้ถ้ารู้จักพิเคราะห์ย่อมเป็นหลักที่เราจะทราบกิจการในอดีต เป็นทางเทียบเคียงสำหรับปฏิบัติการในปัจจุบัน เป็นนัยที่จะพึงดำริการในอนาคตฉันใด ขอพระองค์จงทรงเป็นหลักเป็นทางเทียบเคียงและเป็นนัยแก่สยามต่อไปอีกนานดุจดังวิชชาที่โปรดอยู่ฉะนั้น.

ธานีนิวัต

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

กาพย์ฉะบัง ๑๖

◎ ฤกษ์นี้สมาชิกวรรณ- คดีหฤหรรษ์
ส่งสารสมัครชักชวน

◎ ให้ผูกประพันธ์ความควร เพื่อได้ประมวล
ถวายพระพรองค์สภา

◎ ข้าน้อยผู้เยาว์ปัญญา มุ่งจะบูชา
พระคุณไม่น้อยกว่าใคร

◎ เว้นแต่บุบผามาลัย ของข้าอาจไร้
สุคันธรสหอมหวน

◎ เหตุด้วยถ้อยคำสำนวน ไม่ไพเราะล้วน
ดังท่านผู้ชาญกวี

◎ แต่แม้เป็นเพียงสักขี ว่าข้าภักดี
ก็จะยินดีพอใจ

◎ ขอพระชนม์ยืนนานไป หลักศิลาใหญ่
หายากยิ่งนักแล้วหนอ

◎ เทพย์โปรดพยุงพนอ ให้แข็งแรงพอ
ตั้งอยู่อย่างน้อยร้อยปี

◎ ไร้โศกโรคภัยราวี อิฏฐารมณ์มี
จงทรงประสพโสตถิ์เทอญ

พิจิตรจิราภา เทวกุล

สมเด็จกรม ฯ ดำรงวงศ์จักรี
เจ็ดสิบศรีพระชนม์ครบสมัย
จุ่งเจริญชันษานิรามัย
เป็นหลักไชยชาญปราชญ์ชูชาติเอย

มัณฑารพ กมลาศน์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเจริญพระชนมายุมาด้วยดี ได้ทรงกระทำพระองค์ให้เป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งแก่ชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ ทรงมีอุตสาหวิริยภาพอย่างน่าพิศวง ถ้าจะกล่าวโดยย่อก็นับว่าพระองค์ทรง "เป็นบุรุษผู้หนึ่งในแดนไตร" ในวาระที่มีพระชนมายุครบ ๗๐ ปี ซึ่งนับว่าเป็นมงคลสมัยอันจะหาได้โดยยากในหมู่ชาวสยาม หม่อมฉันขอถวายพระพรชัย ให้ทรงพระเกษมสำราญต่อไป ขอให้มีพระชนม์ยืนยาวต่อไปอีกพร้อมด้วยพระสติและพระปัญญาอย่ารู้เสื่อมคลาย ให้เป็นที่ชื่นชมยินดีแก่พระราชวงศ์และพศกนิกรทั้งหลายทั่วกันเทอญ.

สิบพันพารเสนอ

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

โตรกธารลหารหาก ชลหลากมิรู้วาย
ไพรพฤกษ์พิลึกหลาย ชลเลี้ยงเจริญตา
เอกองค์ดำรงเพื่อ สุวภาพกระพือพา
เทียบธารประทานบา- รมิตั้งจิรังกาล-

(เทอญ)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๕.

ศรีศุภมัสดุ ฯ

อภิลักขิตสมัยพระประสูติสมภพมาถึงด้วยดี ณวันที่ ๒๑ มิถุนายน มงคลวาร แห่งใต้ฝ่าพระบาทผู้ทรงดำรงในพระคุณวุฒิมโหฬารแล้ว แผ่พระกรุณาอารีด้วยพระมหาธยาศัย ให้พระปัญญาคุณนั้น ๆ อำนวยปรัตถผลทุกโอกาส สมกับที่ทรงดำรงในพระชาติวุฒิมหาศาล ทรงพระวรานุภาพหาภบันดาลในทางให้ศิลปวิทยามีพาภพื้นมั่นคง และแผ่แพร่หลายตั้งแต่กาลไหน ๆ ฯ อันว่าวิทยาสารใด ๆ พึ่งถึงภาวะสำเร็จหิตานุหิตประโยชน์ ก็ใฝ่พระหฤทัยโปรดเอาภารเป็นพระกรณียกิจส่งเสริม ฯ ขณะนี้ยังทรงเริ่มก่อกำเนิดสมาคมวรรณคดี ทรงดำเนินนำวิธีที่จะสืบแสวงค้นคว้าหาหลักฐานภาษาบัญญัติ อันเป็นลักษณะสมบัติของอารยชาติวิสัย ตราบเท่าทรงดำรงพระวัยวุฒิจนประจวบเจ็ดสิบพระพรรษาณะวันนี้ ก็ยิ่งย่อมเป็นที่นิยมยกย่องของปวงปราชญ์ เพราะเหตุว่า ปญฺญาชีวึชีวิตมาหุ เสฏฺฐํ พุทธาทิบัณฑิตได้สรรเสริญชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด ฯ

เดชะอำนาจพระพุทธพจนสัตยวาจาประกาศิตนี้ ขอใต้ฝ่าพระบาทผู้ทรงดำรงโดยสวัสดีในพระวุฒยานุภาพทั้งสามสถาน จงทรงดำรงพระชนมายุยั่งยืนนานยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระฉวีวรรณวิสุทธิ์สดใสชุ่มชื่นพระสกนธ์ ทรงประสพพระกมลสุขเกษมศานต์ ทรงพระกำลัง

อภิบาลทั้งพระวรกายและพระมนินทรีย์ เพื่อบำเพ็ญพระเมตตาบารมีอุปถัมภ์วิทยาการให้ถึงซึ่งความเจริญงอกงามไพบูลย์ตลอดจิรกาลาวสานเทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาอุปกิตศิลสาร

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาอนุมานราชธน

ข้าพระพุทธเจ้า พระสารประเสริฐ

๒๔๗๕ พุทฺธสเก

ทิฏเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก
อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ
สาธุ เอตสฺส วชฺเชน ปปฺโปตุ อตฺถสมฺปทํ
วุฑฺฒึ วิรุฬหึ เวปุลฺลํ ธมฺเม พุทฺธปฺปเวทิเต ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

อำมาตย์ตรี พระธรรมนิเทศทวยหาญ

หัวหน้ากองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก

โอรสของสยามคนหนึ่ง ซึ่งได้ทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งแก่สยาม คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.

พระชนมายุของพระองค์ล่วงไปแล้ว ๗๐ พรรษา. เวลา ๗๐ ปี ของพระองค์ได้ใช้ทำประโยชน์แก่ชาติและประชาชนไว้ยิ่งกว่า ๗๐๐ ปี ของคนโดยมาก.

แม้ว่าพระองค์ทรงล่วงกาลผ่านวัยเข้าสู่ชราภาพแล้ว อุตสาหวิริยภาพของพระองค์ จะพลอยชราไปด้วยก็หามิได้.

เวลาของพระองค์ทุก ๆ วินาฑีย่อมเป็นประโยชน์ และเวลาอันนี้ สยามต้องการให้ยืนยาวออกไปอีก แม้จะไม่มาก ก็อีกสัก ๓๐ ปี.

ขอพระไตรรัตน์ผู้ทรงบุญฤทธิ และเทวราชผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั่วสากลโลก จงบรรดาลให้ความต้องการของสยามในข้อนี้ เป็นผลสำเร็จเทอญ

ขอให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระเจริญทั้งพระชนมายุและสมรรถภาพ เพื่อทรงประกอบกิจให้เป็นประโยชน์ใหญ่ยิ่งแก่สยามประเทศต่อไป.

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

เนื่องในการฉลองพระชนมายุครบ ๗๐ พรรษา ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภานายกราชบัณฑิตยสภา องค์ผู้ทรงดำริตั้งสมาคมวรรณคดีขึ้น, ข้าพเจ้ารู้สึกปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะถวายพระพรให้พระองค์สมเด็จองค์นายก ทรงพระเจริญด้วยอายุ, วรรณะ, สุขะ, พละ กอบด้วยพระสติกำลังบริบูรณ์อีกนานพรรษา เพื่อทรงชี้ทางดำเนินให้สมาคมวรรณคดี ได้รวบรวมรักษาสำนวนโวหารของปวงจินตกวีไทย ให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาถาวรเพื่อเป็นแบบแห่งกวีนิพนธ์ไทยในภายหน้า ทั้งเป็นที่ชำระสะสางศัพท์ไทยให้เข้ารูปเข้าหลักอักษรศาสตร์แน่นแฟ้นขึ้นด้วย.

ขอสมาคมวรรณคดีจงเจริญ!

ขอสมเด็จองค์นายกทรงพระเจริญ!

ฟ. ฮีแลร์

โรงเรียนอัสสัมชัน

๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๕

"บทไชย" ในตำราพระราชพิธีพราหมณ์สยาม และคำชำระ

ถวายพระพรแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในโอกาสซึ่งทรงเจริญพระชันษามาครบ ๗๐ ปี

คำเดิม	คำชำระ
(คัดมาจากตำราพระราชพิธี ฉะบับเขียนของราชบัณฑิตยสภา)	(คัดมาจากคัมภีร์ฤคเวท ตอน ๑. ๑๖. บท ๓,๔ และ ๕)
หาริโอม ๆ สหสฺรากฺเษณ	หริ: โอมฺ ๆ สหสฺรากฺเษณ
สตศารเทณ	ศตศารเทน
ษตายุษภาฤษฺษเมณมฺ	ศตายุษา หวิษาหารฺษเมนมฺ
ศไตภยเตณํ ศฺฤโทณยาติ	ศตํ ยเถมํ ศรโทนยาติ
อินฺทฺโรวิศฺวศฺวยทุริตสฺยปารมฺ	อินฺทฺโร อิศฺวสฺย ทุริตสฺย ปารมฺ ฯ ๓ ฯ
ษตนฺยิ์วาม ศฤโทวตทฺรมาณ	ศตํ ชีว ศรโทวรฺธมาน:
ษตุํ เหมณฺตามฺ สตมุษฺษนตามฺ	ศตํ เหมนฺตานฺ ศตามฺวสนฺตานฺ
ศตมินฺทฺรามนี ศวิตา พฤหษปติ	ศตมินฺทฺราคฺนี สวิตา พฺฤหสฺปติ:
ษตายฺยรศา ภาวิหมฺ ปุนนทร	ศตายุษา หวิเษมํ ปุนรฺทุ: ฯ ๔ ฯ

อาหาฤศนฺตวา
ปุนฺนราคารว
สรฺวําค ตษฺษรฺวเว จกฺษุ
ษรฺวมายฺสฺย เษวิตมฺ

อาหารฺษํ ตฺวา' วิทํ ตฺวา
ปุนราคา: ปุนรฺนว
สรฺวางฺค สรฺวํ เต จกฺษุ:
สรฺวมายุญฺจ เต'วิทมฺ ฯ ๕ ฯ

(แปลความย่อเวททั้ง ๓ บท)

ขอให้สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จงปราศจากโรคพยาธิทั้งปวง มีพระอินทรีย์ทั้งหลายแข็งแรง ดำรงพระชันษา กว่า ๑๐๐ ปี.

ข้าพระพุทธเจ้า

ป. สุพรหมัณย ศาสตรี

佛歷二四七五年三月二十一日

是日也蓋森列伯昭麽隆麥宗胎公麥伯耶喃瓏拉楂魯傳

殿下七十歲滿足之誕日也

謹祝

其一

昔時羽域周公旦　今日湄南森列王

天上觀音輪轉世　人間菩薩道傳揚

功高日月東西耀　德炳星雲南北光

古往今來何足論　大賢輔政世屏障

其二

古稀誕日衆呈章　效法華豐慶祝昌

玉體堅強如藥樹　朱顏美盛若花張

福如東海千年久　壽似南山百歲長

叨列詞臣荷榮幸　賡歌颺拜誦賢王

臣伯增津阿順頓首拜

ข้าพระพุทธเจ้าได้แปลคำถวายพระพรภาษาจีน ที่แต่งเป็นฉันท์จีนชื่อ "ชิดลุด" นั้นเป็นภาษาไทย และได้ขอแรงนายแก้วมงคลช่วยเก็บความในคำแปลแต่งเป็นฉันท์พากย์ไทย.

คำแปลร้อยแก้วภาษาจีน

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ด้วยวารนี้ เป็นวันครบรอบเจ็ดสิบในพระชนม์วัสสาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งคล้ายกับวันมหามงคลฤกษ์ ที่ได้ฝ่าพระบาทเสด็จสมภพ ฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายพระพรชัย.

แปลความฉันท์ภาษาจีน

๏ ปางเมื่อบุราณกาล	ณสถานประเทศจีน
มี จิวกงตั้ง[๑] กีร	ยศเกียรติยืนยง
๏ เบื้องปัจจุบันกาล	ณสถานสยามวงศ
สมเด็จ ฯ พระองค์ทรง	อานุภาพพระจอมไทย

---

๑. จิวกงตั้งผู้นี้ เป็นน้องยาเธอของพระเจ้าบู๊อ๋องครั้งราชวงศ์จิว ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราชราว ๖๐๐ ปี และได้เป็นอภิรัฐมนตรีในครั้งนั้น

๏ ส่องท่านเถลิงศักดิ์ สิริลักษณ์พิศุทธิ์ใส
ดั่งสุริโยทัย ศศิส่องนภาพร
๏ ทั่วโลกพิภพเห็น คุณเด่นจรรากร
เหมือนเทพ–อินทร ธุระรักษ์มนูธรรม์
๏ เป็นปราชญ์และปราดเปรียญ มน–เพียรภิเษกสันต์
รองบาท–ราชัน อภิรัฐ–มนตรี ฯ
๑๖ ครั้งนี้ข้าบาทบทศรี โสมนัสยินดี
สุดที่จะร่ำคำขาน
๏ ด้วยฤกษ์สมภพบทมาลย์ ปีเลื่อนเดือนวาร
มาจวบเจ็ดสิบพรรษา
๏ ขอน้อมจิตต์ตั้งสัจจา– ธิษฐานพรตรา
เยี่ยง ฮั้วฮ่งเต้[๒] ถวายชัย
๏ ขอพระผ่านพ้นผองภัย ฦบาทว์จัญไร
พยาธิภยันอันตราย

---

๒. ฮั้วฮ่งเต้ คือผู้เฒ่าชนบทตำบลบ้านฮั้วฮ่ง ครั้งพระเจ้าเต้เหงี่ยวเป็นใหญ่ในเมืองจีน ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราชราว ๑๘๐๐ ปี พระเจ้าเต้เหงี่ยวเสด็จประพาสมาถึงตำบลบ้านฮั้วฮ่ง ผู้เฒ่าตำบลบ้านนั้นพร้อมกันถวายพระพรแด่พระเจ้าเต้เหงี่ยว ตั้งแต่ครั้งนั้นต่อมา ถ้าหากมีการเฉลิมพระชนมพรรษา หรือการฉลองพระชนมพรรษา เขามักอ้างถึงผู้เฒ่าตำบลฮั้วฮ่งว่าเป็นเยี่ยงอย่างสืบมา.

๏ ศัสตราศัสตรูทั้งหลาย นอกในทุกภาย
จงนิราศเบื้องบาทมูล

๏ ความทุกข์ยากกายาดูร เศร้าโศกศัลย์สูญ
พิบัติพิบากแรมลาญ

๏ ตั้งแต่นี้ไปจิรกาล ขอพระชนมาน
พระยิ่งเสถียรถาวร

๏ ทรงสุขเกษมสุนทร เสวยรมณ์สมพร
สมบูรณ์สมบัติบารมี

๏ ขอพระผ่องพรรณรังษี ดั่งแก้วมณี
แสงสุกสว่างแวววรรณ

๏ ขอพระเจริญพลพัน กำแหงแข็งขัน
เป็นนิจนิรันดร เทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระเจนจีนอักษร

๑๖
◎ คาบนี้สมเด็จบรมวงศ พระผู้ดำรง
ราชานุภาพพิศาล
◎ ทรงคุณทรงยศทรงญาณ ทรงเจริญชนมาน
มาครบเจ็ดสิบวัสสา
◎ ที่ยี่สิบเอ็ดมิถุนา ยนดลมหา
มงคลเลิศศุภวาร
◎ คล้ายวันประสูติกาล มีพระกมลมาลย์
มนัสน้อมในบุณย์
◎ บำเพ็ญเพิ่มกุศลสุน ทรธรรมธรรมนุญ
ทำเนียบระเบียบแบบบรรพ์
◎ สมาชิกสมาคมวรร ณคดีสรรค์
หนังสือบันทึกเทอดถวาย
◎ เพื่อถวิลถึงกุศโลบาย ทรงเริ่มขยาย
บัญญัติวรรณคดี
◎ เป็นเครื่องพูนเพิ่มพาที แบบแผนอันมี
ในไทยมาแต่โบราณ
◎ ข้า ฯ พระพินิจวรรณการ ขอตั้งอธิษฐาน
ถวายพระพรพรชัย

๏ จงทรงพระเจริญเกินชัย ปรารถนาใดใด
นั้นนั้นจงพลันสมประสงค์

๏ ขอให้สมาคมคง ยืนยิ่งยิ่งยง
อยู่คู่คุ้งฟ้าธาตรี ฯ

โคลง ๏ เสียงพาทย์ระนาดฆ้อง ขลุ่ยปี่ ปวงแล
ดุริยดนตรี ขับร้อง
กังวาลชั่วดึดสี่ ตีเป่า
ยามหยุดขับศัพท์ก้อง บัดสิ้นสูญหาย ฯ

กาพย์ ๏ เสียงพาทย์ระนาดฆ้อง ย่อมกึกก้องยามบรรเลง
คราหยุดสุดสิ้นเพลง ดุริยศัพท์วับเงียบไป
๏ เสียงยอพระเกียรติองค์ ผู้ "ทรงอานุภาพใหญ่"
ดังอยู่บ่รู้ไร้ ระบือถ้อยนิยมชม ฯ

โคลง ๏ ดอกไม้เมื่อสดสอ้าน สอาดตา
ต้องพระพายพัดพา กลิ่นฟุ้ง
หอมรื่นชื่นนาสา ชั่วขณะ
ยามเหี่ยวกลิ่นหอมคุ้ง คงค้างไป่มี ฯ

กาพย์ ๏ ดอกไม้เมื่อสดสอ้าน กลิ่นหอมสร้านซาบนาสา
ชั่วบานครั้นโรยรา สุคันธรสกลิ่นหมดไป
๏ ก็แต่พระเกียรติคุณ กลิ่นหอมครุ่นขจรไกล
ยิ่งเจริญพระชนม์วัย ยิ่งหอมชื่นขึ้นทุกปี ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระราชธรรมนิเทศ.

๑๗ มิถุนายน ๒๔๗๕

บันทึกรายงานการประชุมสมาคมวรรณคดี
ครั้งที่ ๕

ณวันเสาร์ที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกา
ที่ราชบัณฑิตยสภา

ผู้มาประชุมคือ

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๒. พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ
๓. หม่อมเจ้าหญิงมัณฑารพ กมลาศ
๔. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
๕. พระยาอนุมานราชธน
๖. พระราชธรรมนิเทศ
๗. พระวรเวทย์พิสิฐ
๘. พระพินิจวรรณการ
๙. พระเจนจีนอักษร
๑๐. พระธรรมนิเทศทวยหาญ
๑๑. พระสารประเสริฐ
๑๒. หลวงวิจิตรวาทการ
๑๓. หลวงเทพดรุณานุศิษฎ์
๑๔. พราหมณ สุพรหมัณย ศาสตรี

ผู้มิได้มาประชุมคือ

๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (เสด็จหัวเมือง)

๒. หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล (เสด็จหัวเมือง)

๓. หม่อมเจ้าหญิงสิบพันพารเสนอ โสณกุล (เสด็จหัวเมือง)

๔. เจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี (ไปหัวเมือง)

๕. พระยาอุปกิตศิลปสาร

๖. เจษฎาจารย์ ฮีแลร์ (ไปหัวเมือง)

๗. ขุนวิจิตรมาตรา

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ทรงเป็นประธาน พระราชธรรมนิเทศ เป็นเลขานุการของที่ประชุม.

เมื่อสมาชิกที่มาประชุมเข้านั่งประจำที่แล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระดำรัสว่า ก่อนที่จะอ่านรายงานการประชุมครั้งก่อน ฉันขออนุญาตกล่าวกิจการบางอย่างเพื่อให้ท่านทั้งหลายได้ทราบ และเพื่อนำมาปรึกษาหารือในที่นี้ด้วย เรื่องที่จะกล่าวนั้นคือตามความปรารภในที่ประชุมครั้งก่อนว่าจำนวนสมาชิกของเรายังบกพร่องอยู่ ควรจะหาเพิ่มเติมเพื่อช่วยกันดำเนินการให้ได้ผลยิ่งขึ้นนั้น ต่อมาฉันได้ถือวิสสาสะเชิญผู้ที่เอาใจใส่ในการหนังสือและเห็นว่ามีเกียรติควรเป็นสมาชิกของสมาคมได้ คือ

๑. หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

๒. หม่อมเจ้าหญิงมัณฑารพ กมลาศ

๓. พระยาโบราณราชธานินทร์

๔. พระเจนจีนอักษร

๕. หลวงเทพดรุณานุศิษฐ์

๖. เจษฎาจารย์ ฮีแลร์

ผู้ที่ออกพระนามและนามมาข้างบนนี้ เว้นแต่พระยาโบราณ-ราชธานินทร์ ได้แสดงความยินดีรับเป็นสมาชิกทุกท่านแล้ว เชื่อว่าท่านทั้งหลายที่เป็นสมาชิกเก่าคงจะมีความยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และรวมกำลังกันทำประโยชน์แก่สมาคมต่อไป

อีกเรื่องหนึ่งที่ฉันอยากจะพูดเพื่อปรึกษาหารือ คือสมาคมวรรณคดีของเราได้ดำเนิรการทดลองมาแล้วครบ ๖ เดือนพอดี ในระวางที่ทำการทดลองนี้ฉันเผอิญเจ็บเสีย ๓ เดือน แต่ได้เอาใจใส่ฟังความเป็นไปในเวลาที่เจ็บตลอดมา กิจการได้ลุล่วงไปอย่างน่าพอใจมาก กล่าวคือสมาชิกได้ช่วยกันรักษาความมุ่งหมายของสมาคมให้เป็นไปด้วยดี ความมุ่งหมายนั้นทราบกันอยู่แล้วว่าอยู่ที่การออกบันทึกวรรณคดี ถ้าเราสามารถออกบันทึกวรรณคดีให้คนชอบอ่านอยู่ตราบใด ชีวิตของสมาคมก็จะยั่งยืนอยู่ตราบนั้น บันทึกที่ได้พิมพ์ออกไปแล้วได้ยินแต่ว่ามีผู้นิยมมาก การติเตียนอย่างไรยังไม่ได้ยินเลย ชวนให้นึกว่าตามความคิดเห็นของเราที่จะตั้งสมาคมวรรณคดีนั้นคงมีช่องทางที่จะสำเร็จได้สมความประสงค์

ก็เมื่อจะตั้งสมาคมนี้นั้น ฉันคิดเห็นว่าสมาคมที่ตั้งกันมักไม่ค่อยจะยั่งยืนนานเท่าใด เพราะตั้งกันง่ายนัก เพียงแต่มีวัตถุที่ประสงค์

อย่างไร เห็นชอบพร้อมกันสองสามคนแล้วก็ออกประกาศชักชวนผู้อื่นเป็นสมาชิก เลือกกรรมการและขออนุญาตจดทะเบียนเป็นสมาคม ครั้นต่อมาก็มักจืดจางแล้วเลยเงียบไปดังนี้ ฉันได้ระวังจะไม่ให้สมาคมของเราเป็นดังกล่าวนี้มา จึ่งได้ค่อยคิดอ่านออกบันทึกวรรณคดีซึ่งเป็นวัตถุที่ประสงค์เป็นการทดลองเสียชั้นหนึ่งก่อน กิจการก็ได้ดำเนรดำมาเป็นลำดับ บัดนี้ดูถึงเวลาแล้วที่จะต้องพิจารณาถึงหนทางข้างหน้าให้เป็นหลักฐาน ฉันจึ่งขอเสนอเรื่องไว้ให้ท่านทั้งหลายนำไปตริกตรองแล้วนำความเห็นมาแถลงในที่ประชุมคราวหน้า

เรื่องที่ฉันขอเสนอนั้น ฉันเห็นว่าต่อไปสมาคมนี้จะดำเนิรไปได้ด้วยวิธีสองทาง ทางหนึ่งตั้งเป็นสมาคมวรรณคดีโดยเอกเทศไม่เกี่ยวในรัฐบาล สำนักงานที่จะตั้งต่อไปเมื่อไม่พอใจจะอาศัยสถานที่ของหอพระสมุดวชิราวุธ จะย้ายไปตั้งที่อื่นก็ได้ตามใจสมัคร หรือเมื่อราชบัณฑิตยสภาไม่พอใจให้สมาคมตั้งสำนักงานที่หอพระสมุดวชิราวุธต่อไป จะบอกกล่าวให้ย้ายไปเสียก็ได้ในทำนองเดียวกัน ถ้าตกลงตั้งเป็นสมาคมโดยเอกเทศตามรูปนี้แล้ว กิจที่จะต้องกระทำต่อไปก็คือไปขอจดทะเบียนเป็นสมาคมตามพระราชบัญญัติ

วิธีอีกทางหนึ่งนั้น ยกเอากิจการของสมาคมมารวมอยู่ในความอารักขาของรัฐบาล ดำเนิรการต่อไปโดยวัตถุที่ประสงค์เพื่อให้เป็นวรรณคดีสโมสร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชชกาลที่ ๖ อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และยังร้างอยู่จนบัดนี้ ถ้า

ตกลงจะให้เป็นไปตามรูปนี้แล้ว กิจที่จะต้องทำก็เป็นแต่ต้องนำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติ ไม่ต้องไปขอจดทะเบียนเป็นสมาคมอย่างทางที่ ๑

ขอท่านทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปตริกตรองดู ถ้าตกลงใจอย่างไรให้แถลงในที่ประชุมคราวหน้าเพื่อลงมติ.

ครั้นแล้วเลขานุการอ่านบันทึกรายงานการประชุม (ครั้งพิเศษ) ที่ประชุมรับรอง

ต่อไปที่ประชุมได้วินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. หมวดวรรณคดีที่ว่าด้วยคำแปลง (ต่อจากเดือนก่อน) สมณโวหาริกศัพท์ การใช้ไม้ม้วนและไม้มลาย

๒. หมวดโบราณคดีที่ว่าด้วยพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการประทับลัญญาบัตร์ที่พระราชทาน ใช้อักษรขอมเพราะเหตุใด และที่ว่าด้วยอาการของคนไข้เจ็บหนักที่เรียกว่า เข้าตรีทูต นั้น มาจากอะไรอยู่ในพระคัมภีร์ไหน

๓. หมวดเบ็ดเตล็ดที่ว่าด้วยคำ อาสิน พันปี ท่าน การออกเสียง ฑ และนิราสตังเกี๋ย

ส่วนปัญหาที่ว่าเรือที่มีชื่อต่าง ๆ เช่นเรือสำปั้น เรือเป็ด เรือกิ่ง เรือชัย ฯลฯ เหตุใดจึงเรียกอย่างนั้น มีมูลศัพท์พอจะแปลความได้บ้างหรือไม่ และปัญหาที่ว่าด้วยบรรดาหนังสือลิลิตที่มีอยู่ในภาษาไทยนั้น เรื่องไหนนับว่าดีถึงควรถือเป็นแบบฉะบับได้ ตามที่มีกำหนดว่าจะวินิจฉัยในที่ประชุมคราวนั้นนั้น ที่ประชุมเห็นว่าเป็นปัญหาที่ต้องใช้

เวลาอ่านและสอบสวนมาก จึงตกลงเลื่อนไปวินิจฉัยในที่ประชุมคราวหน้า

อนึ่งกรมวิชชาธิการรับสั่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการให้ส่งบันทึกว่าด้วยวิธีเขียนคำไทยด้วยอักษรโรมันและวิธีทับศัพท์มาขอให้สมาคมวรรณคดีช่วยพิเคราะห์และให้ความเห็น สมเด็จ ฯ นายกราชบัณฑิตยสภาโปรดให้คัดสำเนาบันทึกส่งไปยังสมาชิกของสมาคมวรรณคดี เพื่อพิจารณาและแถลงความเห็นในที่ประชุมคราวนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสว่าจะทรงสงวนความเห็นของพระองค์ท่านในเรื่องนี้ไว้แสดงในที่อื่นอันเกี่ยวด้วยราชการ ทรงชักชวนให้สมาชิกที่เอาใจใส่ในเรื่องนี้ออกความเห็นในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่กระทรวงธรรมการ มีผู้แสดงความเห็น ๒ ท่าน นอกนั้นขอเวลาไปอ่านบันทึกด้วยความพินิจพิเคราะห์เสียก่อน แล้วจึงจะเรียบเรียงความเห็นมาอ่านภายหลัง.

เลิกประชุมเวลา ๑๘.๒๕ นาฬิกา

หมวดวรรณคดี

๑. อันบรรดาหนังสือกลอนลิลิตที่มีอยู่ในภาษาไทยนั้น เรื่องไหนนับว่าดีถึงควรถือเป็นแบบฉบับได้.

คำวินิจฉัยที่ ๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานอธิบายว่า หนังสือลิลิตมีมากเรื่องก็จริง แต่ที่นับถือกันว่าเป็นตำรามาแต่โบราณจนกาลบัดนี้มี ๓ เรื่องเท่านั้น คือ

๑. เรื่องยวนพ่าย แต่งในสมัยอยุธยา เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

๒. เรื่องพระลอ แต่งในสมัยอยุธยาเหมือนกัน เป็นนิทานเรื่องทางอาณาเขตต์ลานนา (คือมณฑลพายัพ) ดูเหมือนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ทรงพระราชนิพนธ์แต่ในเวลาเมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระราชโอรส

๓. เรื่องตะเลงพ่าย สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส (เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส) ทรงพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

หนังสือลิลิต ๓ เรื่องนี้ ที่จะตัดสินว่าสำนวนเรื่องไหนแต่งดีกว่าหรือเลวกว่ากันนั้นไม่ได้ เพราะแต่งต่างสมัยกัน และกระบวนกลอนที่แต่งก็ต่างกัน เพราะแต่งตามนิยมในสมัยที่แต่งนั้น ควรแต่ยกย่องว่าแต่งดีอย่างยอดเยี่ยมทั้ง ๓ เรื่อง ถ้าหากอุปมาว่ามีผู้ส่งของรางวัลมาสิ่งเดียว และขอให้เราเลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่งใน ๓ เรื่องนั้นรับรางวัล ก็จะต้องหาเกณฑ์อย่างอื่นมาประกอบกับสำนวนที่แต่งใช้เป็นหลักตัดสิน ก็ธรรมดาการแต่งหนังสือนั้น ย่อมอาศัยปัจจัย ๒ อย่าง คือสำนวนที่แต่งอย่าง ๑ กับเรื่องที่แต่งอย่าง ๑ ข้อนี้จะยกอุทาหรณ์ดังเช่นหนังสือกลอนนิราสภูเขาทองกับบทเสภาเรื่องพงศาวดาร สุนทรภู่แต่งทั้ง ๒ เรื่อง แต่ใครอ่านก็ต้องชอบนิราสภูเขาทองยิ่งกว่าเสภาเรื่องพงศาวดาร เพราะนิราสภูเขาทองตัวเรื่องไม่บังคับ สุนทรภู่จะว่าอย่างไรก็ว่าได้ แต่บทเสภานั้นเรื่องพระราชพงศาวดารบังคับอยู่ จะแต่งให้หรูหราออกไปนอกเรื่องไม่ได้ ตัวอย่างที่ยกมาแสดงนี้ฉันใด หนังสือที่แต่งไม่ว่าประเภทใดหรือใครแต่งก็เป็นทำนองเดียวกัน ในลิลิต ๓ เรื่องที่กล่าวมา เรื่องยวนพ่ายกับเรื่องเตลงพ่าย ตัวเรื่องพงศาวดาร การแต่งมีบังคับ เสียเปรียบเรื่องพระลอซึ่งเป็นแต่นิทาน ผู้แต่งมีช่องที่จะกล่าวความให้จับใจได้กว้างขวางกว่ากัน เพราะฉะนั้นจึงนับถือกันมาว่าเรื่องพระลอวิเศษกว่าลิลิตเรื่องอื่น ถึงยกย่องเป็นตำรามาแต่โบราณ แม้หนังสือจินดามณีซึ่งพระโหราแต่งเป็นตำราเรียนภาษาไทยเมื่อรัชช-กาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็คัดโคลงในเรื่องพระลอมาใช้เป็นแบบในหนังสือนั้น ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร สมเด็จกรมพระ-

ปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ลิลิตเรื่องตะเลงพ่ายขึ้น และคนทั้งหลายนับถือกันว่าแต่งดีอย่างยิ่งอีกเรื่อง ๑ ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้ลดความนับถือเรื่องพระลอลงกว่าแต่ก่อน อาศัยเหตุทั้งปวงดังกล่าวมา ถ้าจำจะต้องตัดสินเอาเรื่องใดเป็นเอกในลิลิต ๓ เรื่องนั้นไซร้ ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะเอาเรื่องพระลอ และเชื่อว่าคงจะมีผู้เห็นพ้องกับข้าพเจ้าไม่น้อย.

ใครเป็นผู้แต่งลิลิตเรื่องพระลอ และแต่งเมื่อไร ปัญหานี้ดูเหมือนจะยังไม่เคยวินิจฉัยกันให้ถ้วนถี่ ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่องพระลออีกครั้งหนึ่งเมื่อจะแต่งคำวินิจฉัยนี้ ขอเสนอความเห็นแก่ท่านทั้งหลาย ด้วยคือข้างท้ายลิลิตมีโคลงบอกชื่อผู้แต่งอยู่ ๒ บท บทหนึ่งว่า "มหาราชเจ้านิพนธ์" หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่ง แต่อีกบทหนึ่งว่า "เยาวราชเจ้า บรรจง" หมายความว่าพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่ง ที่บอกแย้งกันดังนี้ ส่อให้เห็นว่าผู้ที่แต่งโคลง ๒ บทนั้นเป็น ๒ คน และมิใช่ตัวผู้ที่แต่งลิลิตพระลอ โคลง ๒ บทเป็นของแต่งเพิ่มขึ้นต่อภายหลัง ส่วนผู้แต่งลิลิตเองได้กล่าวไว้ในโคลงบานแผนกข้างต้นเรื่องว่า

"เกลากลอนกล่าวกลการ กลกล่อม ใจนา
ถวายบำเรอท้าวไท้ ธิราชผู้มีบุญ,'

หมายความว่าผู้อื่นแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน มิใช่พระเจ้า-แผ่นดินทรงแต่งเอง เหตุใดผู้แต่งโคลง ๒ บทข้างท้ายลิลิต จึงอ้างว่าพระเจ้าแผ่นดินและพระเยาวราชทรงแต่ง จะลงเนื้อเห็นว่าอ้างโดยไม่

มีมูลก็กะไรอยู่ พิจารณาดูสำนวนที่แต่งก็เห็นได้ ผู้แต่งลิลิตพระลอเป็นผู้รู้ราชประเพณีและการเมือง ต้องเป็นบุคคลชั้นสูงอยู่ในราชสำนักประกอบทั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญอักษรศาสตร์ ผู้ที่ทรงความสามารถถึงปานนั้นมักเป็นเจ้านาย จะยกตัวอย่างเช่นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร และสมเด็จกรมพระปรมานุชิต ฯ เป็นต้น จึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งลิลิตพระลอนั้น เมื่อแต่งยังเป็นพระราชโอรส และต่อมาได้รับรัชชทายาทเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โคลงข้างท้ายลิลิตบทที่ว่า "เยาวราชเจ้า บรรจง" แต่งก่อน โคลงบทที่ว่า "มหาราชเจ้า นิพนธ์" แต่งเมื่อภายหลัง เดิมก็เห็นจะแต่งเขียนลงในหนังสือพระลอฉะบับของผู้แต่งโคลงนั้น ครั้นเมื่อรวบรวมฉะบับชำระหนังสือเรื่องพระลอในกาลครั้งใดครั้งหนึ่ง (อาจจะเป็นเมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทรนี้) พบโคลง ๒ บทนั้น จึงรวมเขียนลงไว้ในฉะบับชำระใหม่ด้วยก็เลยติดอยู่

ปัญหาข้อที่ว่าหนังสือลิลิตพระลอแต่งเมื่อไร ข้อนี้ตัดสินได้ทันทีว่าแต่งก่อนรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะหนังสือจินดามณีที่พระโหรา ฯ แต่งในรัชชกาลนั้น ได้คัดเอาโคลงลิลิตพระลอ คือบทที่ว่า

"๏ เสียงฦๅเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เอย
เสียงย่อมยอยศใคร ทั่วหล้า
สองเขือพี่หลับใหล ลืมตื่น ฤๅพี่
สองพี่คิดเองอ้าง อย่าได้ถามเผือ ฯ"

มาใช้เป็นแบบโคลง ๔ เพราะเอกโทตรงตามตำราหมดทุกแห่ง นอกจากหนังสือจินดามณียังมีเค้าเงื่อนอย่างอื่นเป็นที่สังเกตอีก คือหนังสือ

บทกลอนแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา (ว่าตามตัวอย่างที่ยังมีอยู่) ต่างกันเป็น ๓ ตอน ตอนต้นนับแต่รัชชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาชอบแต่งลิลิตกันเป็นพื้น มีลิลิตโองการแช่งน้ำพระพิพัฒนสัตยา ลิลิตเรื่องยวนพ่าย และลิลิตเรื่องพระลอเป็นตัวอย่าง สำนวนทันเวลากันทั้ง ๓ เรื่อง พึงเห็นได้ว่าในสมัยนั้นยังไม่สู้ถือว่าคณะและเอกโทเป็นสำคัญเท่ากับคำ มาตอนกลาง นับตั้งแต่รัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมา ชอบแต่งโคลงและฉันท์กันเป็นพื้น มีโคลงพระศรีมโหสถและโครงกำศรวญ กับทั้งโคลงเบ็ดเตล็ดเป็นตัวอย่าง ส่วนฉันท์ก็มีเรื่องสมุทโฆษและเรื่องอนิรุทธเป็นตัวอย่าง ถึงตอนปลายนับตั้งแต่รัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ ชอบแต่งกลอนเพลงยาวกันเป็นพื้น ซึ่งตัวอย่างยังมีอยู่มาก ในกรุงศรีอยุธยาสมัยตอนกลางและตอนปลายหาปรากฏว่าแต่งลิลิตเรื่องใดไม่

จึงเห็นว่าควรถือเป็นยุตติได้ ว่าลิลิตเรื่องพระลอนั้น แต่งในกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราวในระวาง พ.ศ. ๑๙๙๑ จน พ.ศ. ๒๐๗๒ ส่วนผู้แต่งนั้นจะว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดยากอยู่ ด้วยจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หรือสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร พระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ทั้งนั้น เป็นอันรู้ไม่ได้แน่.

คำวินิจฉัยที่ ๒

พระวรเวทย์พิสิฐ บอกอธิบายว่าการตอบปัญหานี้จำเป็นจะต้องกล่าวถึงลักษณะของลิลิตก่อน ลิลิตคือคำประพันธ์ชะนิดหนึ่งที่ใช้ร่ายและโคลงสลับกันไป คำสุดท้ายของทุก ๆ บทต้องสัมผัสกับคำที่ ๑, ๒, ๓ ของบทต่อไปไม่ว่าร่ายหรือโคลง ถ้าโคลงเป็นชะนิดโคลงดั้น ร่ายที่เข้าลิลิตก็ต้องเป็นร่ายดั้น โคลงสุภาพ ร่ายก็ต้องเป็นร่ายสุภาพ ลิลิตมีลีลาเหมือนฉันท์ที่แต่งหลาย ๆ ชะนิดรวมกัน ข้อนี้เป็นความรู้พิเศษของกวี ตอนที่จะกล่าวถึงเรื่องยืดยาวเป็นการดำเนิรความก็ใช้ร่าย เพราะร่ายแต่งง่ายกว่าโคลง โดยเหตุที่มีข้อบังคับน้อย ถึงตอนที่จะกล่าวให้เพราะ ๆ จับใจก็ใช้โคลง

คำประพันธ์ลิลิตนี้ น่าจะเล่นกันมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาก่อน เพราะฉะนั้นจึงแบ่งหนังสือพวกนี้ออกเป็นยุค คือยุคกรุงศรีอยุธยากับยุคกรุงรัตนโกสินทร

ยุคกรุงศรีอยุธยามีหนังสือฉะบับที่นับว่าสำคัญก็คือพระลอ

ยุคกรุงรัตนโกสินทรมีหลายฉะบับ แต่ที่นับว่าเป็นเอกก็คือพระราชนิพนธ์นิทราชาคริช กับเตลงพ่าย นอกจากนี้ยังไม่ถึงภูมิที่จะยกขึ้นมาอ้างดังหลักที่วางไว้เพื่อวินิจฉัยต่อไปนี้

คำประพันธ์ที่ดีที่สุดมีลักษณะอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. แต่งถูกต้องตามข้อบังคับของคำประพันธ์ชะนิดนั้น ๆ โดยเคร่งครัด

๒. ความดีและเด่น

๓. สัมผัสดี

๔. ความไพเราะ

๕. ไม่แต่งอย่างที่ว่ากลอนพาไป

ลักษณะ ๕ ประการนี้ถ้าขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งก็ทำให้คำประพันธ์ทรามและบางลักษณะถ้าขาดก็เสียหมดทีเดียว เป็นต้นว่าแต่งถูกตามข้อบังคับแต่ไม่ได้ความก็ใช้ไม่ได้ หนังสืออ่านแล้วไม่รู้เรื่องใครจะอ่าน แม้ว่าแต่งตามข้อบังคับดี ความดี แต่ขาดสัมผัสก็เหมือนแกงที่ขาดน้ำปลาดี อุปมาเช่นนี้น่าจะเข้าใจง่ายกว่าอย่างอื่น สัมผัสช่วยให้ไพเราะได้อย่าง ๑ แต่ยังสู้วางคำให้ซึ้งจับใจไม่ได้ นี่เป็นรสเลิศของคำประพันธ์ ทำไมคนจึงชอบอ่านคำประพันธ์ ก็เพราะอ่านแล้วจับใจดูดดื่มจนไม่รู้จักลืม การแต่งคำประพันธ์ชะนิดที่ว่ากลอนพาไปถ้าผู้อ่านหรือผู้ฟังไม่เอื้อต่อความหรือคำก็มักจะชมว่าแต่งเพราะ สัมผัสเดียะ แต่ถ้านึกคำและความแล้ว คำประพันธ์ชะนิดนั้นก็เหมือนอย่างทองเหลืองชุบ ธรรมดาคำประพันธ์โบราณาจารย์ท่านวางหลักไว้ว่าชะนิดนั้นชะนิดนี้บทหนึ่งมีกี่บาท บาทหนึ่งมีกี่วรรคและวรรคหนึ่งมีกี่คำ เป็นต้นว่ากลอน ๘ วรรคหนึ่งต้องมี ๘ คำ กวีที่ดีย่อมบรรจุคำทั้ง ๘ คำนั้นให้มีน้ำหนัก ให้ได้ความมาก จงดูตัวอย่างกลอนของสุนทรภู่ในเรื่องพระอภัยมณีที่ว่า

"จะดูวัวชั่วดีดูที่หาง จะดูนางดูแม่เหมือนแลเห็น"

ตัวอย่างข้างบนนี้วรรคหนึ่งมี ๘ คำ เรียกว่ากลอน ๘ หรือกลอน

ตลาด คำทุกคำมีน้ำหนักไม่เสียสักคำ ถ้าพูดถึงสัมผัสก็ได้สัมผัสถูกต้องทั้งสัมผัสในสัมผัสนอก ซึ่งเกี่ยวกับวรรคที่ ๒ บริบูรณ์ เช่นนี้จึงนับว่าเพราะ ซึ่งผิดกับกลอนตัวอย่าง จะอยู่ที่ไหนข้าพเจ้าต้องขออภัยเพราะจำที่มาไม่ได้ดังนี้

"ชีวิตจิตต์ใจหทัยถอน"

วรรคตัวอย่างนี้ทั้งวรรคมีคำอยู่คำเดียวคือ **ใจ** มีคำกิริยา ถอน อยู่คำหนึ่งก็เกี่ยวกับใจ เช่นนี้ถ้าแต่งตั้งหน้ากระดาษจะมีความเท่าไร เสียเวลาอ่านใคร ๆ ก็แต่งได้ จะเรียกว่ากวีอย่างไร

ที่ข้าพเจ้าอ้างว่าลิลิตพระลอเป็นหนังสือชั้นเยี่ยม ก็เพราะมีลักษณะดังที่กล่าวไว้เกือบบริบูรณ์ จะมีบกพร่องบ้างก็ตรงข้อบังคับ แต่เรื่องข้อบังคับนี้แต่งกันตามสมัย บางสมัยอาจไม่นิยมกันเคร่งครัดก็ได้ เช่นในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้เอง สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส กวีเอก ทรงพระนิพนธ์ฉันท์กฤษณาสอนน้องก็ไม่ทรงเอื้อข้อบังคับ ทรงมุ่งเอาความเป็นใหญ่ ถ้าพูดถึงกระบวนความแล้วก็นับว่าเยี่ยม มาถึงสมัยปัจจุบันนี้จึงเคร่งครัดต่อข้อบังคับกันหนักขึ้น

พูดถึงความและรสไพเราะแล้ว ทั้งที่เป็นภาษิต พรรณนา ความโศก ความรัก และความกล้าหาญจะหาหนังสือใดในยุคนั้น ซึ่งเป็นลิลิตชะนิดเดียวกันเทียบไม่ได้ นอกจากนี้ถ้าพูดถึงสำนวนที่ชวนให้ผู้อ่านซึ้งใจคิดตีความแล้ว ก็นับว่าเยี่ยมอีกประการหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาษิต.

โคลง ๔

๏ ถึงกรรมจักอยู่ได้ ฉันใด พระเอย
กรรมบ่มิมีใคร ฆ่าข้า
กุศลส่งสนองไป ถึงที่ สุขนา
บาปส่งจำตกช้า ช่วยได้ฉันใด ฯ

พรรณนา.

ร่าย

๏ ชมไม้ไล่สอาด เหมือนปราสาทพิศาล คือพิมาน
มนเทียร อาเกียรณ์แกมดอกแดง แสงดุจบัทมราค
ภาคใบเขียวสรด คือมรกตรุ่งเรือง ดอกเหลืองเพียง
ทองสุก ขาวดุจมุกดาดาษ โอภาสพรรณพิจิตร ฯ

โศก

โคลง ๔

๏ จากนุชเรียมขุ่นไข้ อารมณ์ เรียมนา
จากที่สมไปสม เกลือกแคล้ว
ผิวจักอยู่อกกรม เกรียมสวาท นาแม่
จำพี่จำจากแก้ว ไป่ช้าคืนสม

รัก. **โคลง ๔**

๏ บัวทองเด็ดแต่น้ำ เอามา แลฤๅ
แลว่าดวงดารา หยาดฟ้า
ฤๅจันทรจากเวหา หาพี่ พระเอย
เรียมเร่งคิดหน้าหน้า หนุ่มหน้าติดใจ ฯ

กล้าหาญ. **โคลง ๔**

๏ เรานี้เราเผ่าผู้ ภักดี
ผิดเท่าธุลีกลัว เกลียดใกล้
ผิวผิดกิ่งเกศี แหนงว่า ตายนา
ดีกว่าเป็นคนให้ ท่านชี้หลังตน ฯ

ใครอ่านลิลิตพระลอจะรู้สึกทั้ง ๓ ประการ คือโศกซึ้งใจเหี่ยวไปนานประการ ๑ รู้สึกเพราะจับอกจับใจเช่น "ยามไร้เด็ดดอกหญ้าแซมผม พระเอย" ประการ ๑ และรู้สึกตื่นเต้นเป็นการปลุกใจให้เกิดความกล้าในเมื่อผจญภัยอีกประการ ๑ ที่รู้สึกเช่นนี้ก็เพราะแต่งดีเยี่ยม.

เตลงพ่าย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรมีลิลิตเตลงพ่ายเป็นหนังสือเยี่ยม ถ้าจะเปรียบกับพระลอก็ยากที่จะตัดสิน เพราะถ้าขืนตัดสินก็เสียหลักยุตติธรรม ภาษาสมัยกรุงศรีอยุธยากับสมัยนี้มีสิ่งที่ผิดกันไกล เรา

ได้อ่านสำนวนกรุงรัตนโกสินทรเราก็เข้าใจซึมซาบ จะเอาเหตุข้อนี้ตัดสินไม่ได้

ที่ว่าเตลงพ่ายดีเลิศก็เพราะมีลักษณะการประพันธ์เกือบบริบูรณ์ทุกประการ ตอนโศกก็ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเสียใจ เช่นพระมหาอุปราชาครวญ ว่า

๏ อ้าจอมจักรพรรดิ์ผู้ เพิ่ญยศ
แม้พระเสียเอารส แก่เสี้ยน
จักเจ็บอุรระทด ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
ถนัดดั่งพาหาเหี้ยน หั่นกลิ้งไกลองค์ ฯ

ความพรรณนาก็ไพเราะแลเห็นภาพในใจดุจของจริง เช่น

๏ พิศสิขรรายเรียง เพียงสุดสายเมฆเมิล เนื่องเนินแนวไศล สูงไสวว่ายฟ้า ชระอ่ำอ้าหาวหน เห็นถกลกุก่อง เชิงชั้นช่องปล่องเปลว เหวหุบห้วยกรวยโกรกชะโงกชะง่อนเงื้อมง้ำ ถ้ำท่อธารธารา แสงเลลาหลากหลาย พรายพระแพรวไพโรจน์ ฯ

เตลงพ่ายยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือมีความละเอียด. อะไรที่เป็นความรู้แล้วเป็นไม่ทิ้ง นี่เป็นคุณของกวีที่เลิศ การจัดพลแม้แต่ทูตต่างประเทศเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินมีระเบียบอย่างไรก็กล่าวไว้เสร็จ นอกจากอ่านเพราะ ๆ เอาเรื่องเอาราว ยังเป็นตำราสำหรับค้นได้อีก.

นิทราชาคริช

พระราชนิพนธ์นิทราชาคริช กล่าวได้ว่ามีลักษณะการประพันธ์ที่อ้างไว้ข้างต้นโดยบริบูรณ์ แต่จะยกมาเปรียบว่า เตลงพ่ายดีกว่าหรือนิทราชาคริชดีกว่าเตลงพ่ายก็ไม่ต้องคลองธรรม เพราะถึงจะเป็นหนังสือในกรุงรัตนโกสินทรเหมือนกันก็จริง แต่คนละสมัย พระราชนิพนธ์นิทราชาคริช โครงเรื่องเป็นต่างประเทศ กล่าวถึงขนบธรรมเนียมก็ไปคนละอย่าง และในสมัยนั้นภาษาอังกฤษกำลังตื่นตัวขึ้นในชั้นราชตระกูลและผู้มีบรรดาศักดิ์สูง สำนวนไทยแม้จะเพราะก็เพราะอย่างเรียบ ๆ ถ้าเจือสำนวนฝรั่งเข้าด้วยชวนให้รู้สึกว่าเก๋ สำนวนนิทราชาคริชจึงเปรียบกับพระลอและเตลงพ่ายไม่ได้ แต่ที่นับว่าดีเลิศ ก็เพราะข้อความเด่น คนทุกชั้นอ่านเข้าใจ แม้เป็นเรื่องแชก ๆ ถึงตอนเพราะก็เพราะอย่าง เก๋ ดังตัวอย่าง

๏ สุริยาเรืองเรื่อพื้น อัมพร แผ้วเอย
หวี่หวู่หมู่ภมร มั่วร้อง
เชยคลำกลิ่นเกสร เสาวรส รวยนา
พรรค์พิหคเหินก้อง เกริ่นเร้าเสียงระงม ฯ

พูดถึงลักษณะละเอียดละออก็ดีเลิศ ตรงไหนที่เป็นความรู้ก็ทรงพระราชนิพนธ์แทรกเข้าไว้ เช่นสิ่วัน ขนบธรรมเนียมของราชสำนักอาหรับโบราณและภาษิต ตอนจบฉันก็ทรงพระราชนิพนธ์ใช้ถ้อยคำเหมาะแก่กาละเทศะและบุคคล ใครอ่านได้ทั้งความรู้และความบรรเทิง

ตอนเพราะก็เพราะจับใจ นี่เป็นลักษณะของกวีนิพนธ์

หนังสือลิลิตนอกจากนี้ ข้าพเจ้าได้อ่านแล้ว ไม่เห็นมีลักษณะที่จะกล่าวได้ดัง ๓ เล่มนี้ จึงเป็นอันยุตติ.

๒. การแต่งบทกลอนและโคลงในเมืองไทยเรานี้ มีมาแต่ครั้งไหน.

คำวินิจฉัย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานอธิบายเรื่องตำนานโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ซึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือเพลงยาว กลบทและกลอักษร ฉะบับราชบัณฑิตยสภาพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ กับข้อความที่ทรงแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ในครั้งนี้มาเสนอที่ประชุมดังต่อไปนี้.

คำอธิบายตำนานโคลงฉันท์กาพย์กลอน

มูลเหตุแห่งการเรียบเรียงถ้อยคำให้เป็นกลอนนั้น เพื่อจะให้ท่องจำได้ง่ายเป็นสำคัญ เช่นพึงเห็นได้ในคาถาแสดงพระธรรมอันมีในพระไตรปิฎกเป็นต้น เกิดขึ้นแต่ก่อนวิธีใช้เขียนเป็นตัวหนังสือ ต่อภายหลังมาจึงเกิดมีผู้นิยมคิดแบบกลอนต่าง ๆ การแต่งบทกลอนดูเหมือน

จะ[๑] มีอยู่ทั่วทุกชาติทุกภาษา แต่ว่ามีลักษณะต่าง ๆ กัน ลักษณะของไทยเรานี้ มีหลักอยู่ที่ต้องมีคำเป็นสัมผัสคล้องกัน ถัดนั้นกำหนดนับอักษร จัดเป็นกลอนเป็นบาทเป็นบทด้วย ที่ประณีตยิ่งขึ้นซ้ำจำกัดที่ใช้เสียงสูงต่ำ ที่สุดจำกัดอักษรให้ประกอบกับเสียงหนักเบาด้วย กระบวนแต่งถ้อยคำอันประกอบด้วยหลักดังกล่าวนี้ ท่านกำหนดไว้เป็น ๔ ประเภท เรียกว่าโคลงประเภท ๑ ฉันท์ประเภท ๑ กาพย์ประเภท ๑ กลอนประเภท ๑ แต่จะคิดแต่งกันขึ้นเมื่อครั้งไรไม่ปรากฎ มีเค้าเงื่อนแต่ว่าโคลงนั้นดูเหมือนจะเป็นของพวกไทยข้างฝ่ายเหนือคิดขึ้น มีกำหนดอักษรนับเป็นบาท ๒ บาท ๓ บาท ๔ บาท เป็นบท เรียกว่า โคลงสอง โคลงสาม โคลงสี่ โคลงเก่า ๆ มีที่รับสัมผัสและที่กำหนดใช้อักษรสูงต่ำน้อยแห่ง แต่มามีบังคับมากมายขึ้นภายหลัง เห็นจะเป็นเมื่อพวกไทยข้างฝ่ายใต้รับอย่างมาแต่งประดิษฐ์เติมขึ้น ฉันท์นั้นได้อย่างมาจากคาถาภาษามคธซึ่งแต่งในอินเดีย แบบในอินเดียมีบังคับที่ให้ใช้สระหนักเบา และบังคับให้นับอักษรรวมเป็นบาท นับบาทรวมเป็นคาถา เราถ่ายแบบแต่งเป็นภาษาไทย แถมให้มีสัมผัสเข้าด้วย เพราะไม่มีสัมผัสพึงไม่เป็นกลอน ผิดหลักข้างไทย กาพย์นั้นตามตำราเห็นท่านจะกำหนดกว้าง บรรดาที่กวีแต่งทุกอย่างนับเป็นกาพย์หมด (พบหนังสือตำรากาพย์อันแต่งไว้เป็นภาษามคธ ๒ คัมภีร์ เรียกว่ากาพย์สารวิลาสินีคัมภีร์ ๑ กล่าวด้วยลักษณะ

๑. ความที่กล่าวมานี้แต่งใหม่ในคราวนี้

กาพย์ ๑๕ กาพย์ อีกคัมภีร์ ๑ เรียกว่ากาพย์คันถะ กล่าวด้วยลักษณะกาพย์ ๕ กาพย์ รูปแห่งโคลง กาพย์ กลอน ภาษาไทย ดูมีสัมผัสใช้ตรงกับหนังสือ ๒ คัมภีร์นี้โดยมาก แต่หนังสือ ๒ คัมภีร์นี้ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะบังคับเอกโท ผู้รู้ภาษามคธสังเกตว่าเป็นภาษามคธที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง เพราะภาษามคธและภาษาสังสกฤตในอินเดียหรือแม้ในลังกาไม่เคยเห็นมีสัมผัสเลย สันนิษฐานกันว่าจะแต่งขึ้นในไทยเหนือ ราวแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยุคที่พระศิริมังคลาจารย์แต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนี อาจถือเอาวรรณคดีไทยพวกโคลง กาพย์กลอนไปแปลงขึ้นเป็นภาษามคธก็ได้ ที่ไปให้ชื่อว่ากาพย์นั้นก็เพราะแปลว่าของกวีกินความได้ทั้งหมดดังกล่าวแล้ว ฉันท์ในภาษาสังสกฤตเรียกว่ากาพย์ก็มีเช่น กาวยมาลา ทศาวตารจริต เป็นต้น แต่กาพย์ของไทยนั้น)[๑] ตามที่ถือกันในชั้นหลังแคบกว่านั้น ตกเป็นคำแต่งซึ่งมีรูปคล้ายฉันท์ แต่ไม่นิยมเสียงหนักเบานั้นแลเป็นกาพย์ กลอนนั้นเห็นจะเป็นของพวกไทยข้างฝ่ายใต้คิดขึ้น มีกำหนดแต่เพียงว่ากลอนหนึ่งคือมีสัมผัสรับกันครั้งหนึ่งไม่ให้มีอักษรเกินไปกว่า ๙ สองกลอนนับเป็นคำหนึ่ง เพลงยาวอยู่ในประเภทกลอน เหตุใดจึงเรียกว่าเพลงยาวข้อนี้ยังหาพบอธิบายไม่ ได้แต่สันนิษฐานว่ามูลเดิมของคำกลอนซึ่งเกิดมีขึ้น เห็นจะเกิดเป็นคำขับเกี่ยวพานการสังวาส คำขับเช่นนั้นยังมีเค้าเงื่อนอยู่ในการเล่น เช่นที่เรียกกันว่า แอ่ว ในมณฑลภาคอิสาณ

๑. ความในวงเล็บเพิ่มในคราวนี้

เรียกว่า ซอ ในมณฑลพายัพ และเรียกว่า เพลง ในมณฑลที่ใกล้ราชธานี ถึงการเล่นดอกสร้อยสักรวาและเล่นเพลงวงใหญ่ ก็คงมาแต่ขับเกี้ยวพานนั้นเอง เป็นแต่คิดดัดแปลงให้วิตถารขึ้นในชั้นหลัง ก็กระบวนแต่งกลอนสำหรับขับเกี้ยวพานการสังวาสนั้น ในสมัยเมื่อยังไม่ใช้จดลงเป็นหนังสือ คนที่เชี่ยวชาญก็คิดกลอนสด คนที่ไม่ชำนาญก็ต้องอาศัยแต่งท่องจำ จึงแต่งเป็นบทสั้น ๆ เช่นขนาดบทดอกสร้อยสักรวา เพราะถ้ายาวนักก็เหลือที่จะจำได้ ครั้นมาถึงสมัยเมื่อชอบใช้เขียนหนังสือ พวกกวีที่เป็นเจ้าชู้เอาคติอันเคยแต่งกลอนเป็นเพลงขับเกี้ยวพาน มาแต่งเป็นหนังสือกลอนเกี้ยวส่งไปให้กัน หนังสือเช่นนั้นจึงเรียกกันว่า "เพลงยาว" เพราะเอาอย่างเพลงเกี้ยวมาแต่งกล่าวความยืดยาวออกไปใช้แทนคำขับ ด้วยมูลเหตุเป็นดังว่า เพลงยาวจึงมักแต่งกันแต่สำหรับเกี้ยวพานการสังวาสเป็นพื้น ความสันนิษฐานเช่นกล่าวมาจะถูกหรือผิดสถานใด แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะลงเนื้อเห็น.

ถ้าว่าโดยทางตำนาน เพลงยาวเป็นของเกิดมีขึ้นภายหลังบทกลอนอย่างอื่น ๆ ดูเหมือนจะชอบแต่งกันชุกชุมต่อเมื่อตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สังเกตดูหนังสือเพลงยาวโบราณที่มีฉบับอยู่บัดนี้ เป็นเพลงยาวแต่งเพียงในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์นับแต่ พ.ศ. ๒๒๗๕ มาแทบทั้งนั้นที่แต่งก่อนนั้นขึ้นไปดูเหมือนจะไม่มี แต่มีคำกล่าวกันมาว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดทรงแต่งเพลงยาว และอ้างเพลงยาวบทหนึ่งซึ่งขึ้นต้นว่า "โฉมหอมหอมเหิรเวหาหวล

แต่ไหยหามิได้เว้นทิวาครวญ" บทนี้[๑] ว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชนิพนธ์ มีผู้เขียนลงแผ่นกระดานติดไว้ที่พระที่นั่งจันทรพิศาลณเมืองลพบุรี ปรากฏอยู่จนรัชชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทรนี้ ข้อที่ว่ามีเพลงยาวพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์นั้นก็อาจจะมีได้ แต่เมื่อไม่มีเพลงยาวสำนวนอื่น ๆ อันแต่งในสมัยเดียวกันปรากฏอยู่เป็นเพื่อน ก็พึงได้เพียงว่าเพลงยาวอาจจะเป็นของเริ่มริแต่งในรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ แต่มาชอบเล่นกันแพร่หลายต่อเมื่อในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ ข้อหลังมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นแน่นอนไม่มีที่สงสัย จะเป็นด้วยเหตุใดเมื่อพิเคราะห์ดูหนังสือบทกลอนซึ่งแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา ดูเหมือนความนิยมในการแต่งบทกลอนจะเกิดมีเป็นยุค ๆ บรรดาหนังสือบทกลอนแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาซึ่งมีฉะบับอยู่บัดนี้ ถ้าว่าโดยอายุดูเหมือนลิลิตคำแช่งน้ำพิพัฒน์สัจจาจะแต่งก่อนเก่ากว่าเพื่อน อาจจะเป็นของแต่งแต่ในรัชชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง (ระวาง พ.ศ. ๑๘๙๓ จน พ.ศ. ๑๙๑๒) ก็เป็นได้ ถัดนั้นมาถึงลิลิตมหาชาติคำหลวง มีจดหมายเหตุบอกศักราชไว้ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตย์แต่งขึ้น[๒] เมื่อปีขาล

---

๑. เพลงยาวบทนี้มีอยู่ในประชุมเพลงยาวความเก่าภาคที่ ๗ ซึ่งหอพระสมุด ฯ พิมพ์ตลอดทั้งหมด.

๒. หนังสือมหาชาติคำหลวงสำนวนเดิมหายสูญเสียแล้วหลายกัณฑ์ ฉะบับที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เชื่อได้ว่าสำนวนเดิมแต่กัณฑ์ทศพร.

พ.ศ. ๒๐๒๕ กับลิลิตเรื่องพระลอก็เป็นหนังสือสำนวนชั้นเก่า และมีคำกล่าวไว้ในโคลงข้างท้ายหนังสือนั้นว่า "มหาราชเจ้านิพนธ์" ดังนี้ สันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกเรื่องหนึ่ง ถัดนั้นถึงลิลิตเรื่องยวนพ่าย เรื่องหนังสือนั้นแสดงว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๐๗๒) หนังสือ ๔ เรื่องที่ได้ระบุนี้[๑] นับว่าเป็นหนังสือบทกลอนแต่งยุคแรกในครั้งกรุงศรีอยุธยา มีเค้าเงื่อนพอสังเกตได้ว่าในสมัยนั้นกวีไทยมีความรู้เชี่ยวชาญ รู้ทั้งภาษามคธและภาษาสังสกฤต กระบวนแต่งบทกลอนก็สามารถแต่งดีเป็นอย่างยิ่ง แต่หนังสือที่แต่งขึ้นในยุคนั้นมีน้อยเรื่อง ข้อนี้คงเป็นด้วยผู้มีความรู้อักขรสมัยถึงชั้นสูงมีน้อยคน เพราะการศึกษาในพื้นเมืองยังต่ำ อีกประการหนึ่งหนังสือบทกลอนซึ่งแต่งในยุคแรกนั้น ปรากฏแต่แต่งเป็นร่ายแกมโคลงซึ่งเรียกว่าลิลิต ไม่แต่งเป็นกาพย์กลอนหรือฉันท์ จะเป็นเพราะเหตุใดข้อนี้สันนิษฐานว่าแบบบทกลอนคงมีแล้วในสมัยนั้นทั้งโคลงฉันท์กาพย์กลอน แต่เหล่ากวีชั้นสูงหากถือเนื้อเห็นกันว่าฉันท์ เป็นแบบบทกลอนสำหรับแต่งภาษา

---

๑. มีหนังสืออีก ๒ เรื่อง คือโคลงทวาทศมาศ ซึ่งขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช ขุนสารประเสริฐ ช่วยกันแต่งเรื่อง ๑ โคลงกำศรวญว่าศรีปราชญ์แต่งอีกเรื่อง ๑ สำนวนเก่าถึงชั้นยุคนี้ ในพงศาวดารว่าศรีปราชญ์เกิดในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ จึงเปนข้อสงสัยว่าโคลงกำศรวญจะมิใช่สำนวนศรีปราชญ์คนหลัง.

อื่นเช่นภาษามคธเป็นต้น จะเอามาแต่งภาษาไทยไม่เพราะ ส่วนกาพย์และกลอนนั้นแต่งง่าย มักใช้แต่งคำขับร้องลำนำกันอยู่แล้ว เห็นว่าเป็นของสำหรับแต่งกลอนปากตลาด ไม่สมควรจะใช้แต่งเรื่องสำคัญชั้นสูง ท่านองจะคิดเห็นเช่นว่าจึงไม่แต่งเป็นกาพย์กลอน.

ตามเรื่องตำนานที่กล่าวกันมา หนังสือบทกลอนแต่งกันมาอีกยุคหนึ่งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (ระวาง พ.ศ. ๒๑๕๕ จน พ.ศ. ๒๑๗๑) นับเป็นยุคที่ ๒ แต่หนังสือซึ่งแต่งในยุคนี้ เพื่อการบำรุงพระศาสนาเป็นพื้น ว่าพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเวสสันตรชาดก สำหรับเทศน์มหาชาติเป็นต้น อันหนังสือมหาชาตินั้น ฉะบับแต่งเป็นคาถาภาษามคธ แต่ถือกันเป็นคติว่าถ้าใครได้ฟังย่อมเกิดสิริมงคลแก่ผู้นั้น คนทั้งหลายจึงนิยมฟังเทศน์คาถามหาชาติ เรียกกันว่า "คาถาพัน" แต่การที่ฟังนั้นมิได้เข้าใจความที่เทศน์ เพราะเป็นภาษามคธทั้งนั้น พระเจ้าทรงธรรมจึงทรงอนุมัติตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งให้แปลมหาชาติแต่งเป็นคำหลวงไว้สำหรับอ่านให้สัปรุษฟัง แต่คำหลวงนั้นแปลสลับไปกับคาถาทุกบาท คนสามัญฟังความต่อไม่ติดเข้าใจยาก ครั้งนี้ทรงพระราชดำริให้แต่งเป็นหนังสือสำหรับพระเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ให้มีคาถาไว้ตอนหนึ่งต่างหากและคำแปลแต่งเป็นบทกลอนไว้ตอนหนึ่งต่างหาก เช่นเทศน์

กันมาจนปัจจุบันนี้*๑ อีกอย่างหนึ่งกล่าวกันมาว่า "สวดโอ้เอ้วิหารราย" ก็เกิดขึ้นครั้งพระเจ้าทรงธรรม เหตุด้วยประเพณีการรักษาศีลอุโบสถแต่โบราณ เมื่อถึงวันอุโบสถพวกสัปรุษพากันออกไปสมาทานอุโบสถศีลที่วัดแต่เวลาเช้า และรักษาศีลอยู่วัดตลอดวันจนเย็นค่ำจึงกลับมาบ้าน ก็ในเวลาสัปรุษประชุมกันอยู่ที่วัดในวันอุโบสถนั้น ย่อมประพฤติกิจต่าง ๆ ตามควรแก่ความเลื่อมใสในพระศาสนา คือศึกษาหาความรู้คดีธรรมเป็นต้น อาศัยเหตุนั้นพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นกวีจึงแปลชาดกเรื่องต่าง ๆ แต่งเป็นหนังสือบทกลอน สำหรับให้สัปรุษอ่านสู่กันฟังในเวลาไปรักษาศีลอยู่ที่วัด หนังสือพวกนี้แต่งเป็นกาพย์ทั้งนั้น มักเรียกกันว่า หนังสือสวด คงมีมาก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งมหาชาติคำหลวง ที่เรียกว่า สวดโอ้เอ้วิหารรายนั้น คือพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริให้จัดประเพณีการอ่านหนังสือสวดให้เป็นประโยชน์แก่สัปรุษยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นต้นว่าให้มีพนักงานอ่านประจำวิหารหรือศาลารายในพระอารามหลวงสำหรับสัปรุษจะได้ไปฟัง และพึงสันนิษฐานต่อไปได้อีกชั้นหนึ่งว่าคงโปรด ฯ ให้ขอแรงพวกกวีแต่งกาพย์เรื่องชาดกต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก

---

๑. จดหมายเหตุเก่ากล่าวความย่อ ๆ บางฉะบับว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งมหาชาติคำหลวง บางฉะบับว่าพระเจ้าทรงธรรมแต่งมหาชาติคำหลวง ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าหนังสือมหาชาติที่ทรงแต่งนั้นต่างกันดังแสดงมา เพราะมีหลักฐานที่ฉะบับยังปรากฏอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง.

จนการแต่งหนังสือสวดเป็นประเพณีที่นิยมกันแพร่หลาย[๑] ยังสังเกตได้แม้ในปัจจุบันนี้ ด้วยบรรดาหนังสือบทกลอนของเก่าที่มีอยู่ หนังสือสวดเป็นมากกว่าอย่างอื่น แต่ประเพณีการที่สวดประจำวิหารและศาลาราย ซึ่งพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริขึ้นยังมีอยู่จนปัจจุบันนี้แต่ที่ในวัดศรีรัตนศาสดารามเวลานักขัตฤกษ์ เช่นเข้าพระวัสสาหรือออกพระวัสสายังมีนักสวด ๆ มหาชาติคำหลวงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ในพระอุโบสถ และมีพวกเด็กนักเรียนสวดชาดกเรื่องอื่น ๆ ตามศาลาราย พอเห็นได้เป็นเค้าเงื่อนของประเพณีเดิมที่กล่าวมา.

คำกาพย์นอกจากหนังสือสวดที่กล่าวมา แต่โบราณมักใช้แต่งบทขับร้องลำนำ เช่นคำขับไม้ คำพากย์โขนหนังและบทละคอนเก่า[๒] เป็นต้น เห็นจะใช้มาเก่าแก่แต่แรกมีการเล่นเหล่านั้น ด้วยแบบกระบวนเล่นได้มาแต่อินเดีย บทละคอนโขนหนังของพวกชะวาก็ยังใช้คำกาพย์ซึ่งชะวาเรียกกันว่า "กาวิ" อยู่จนบัดนี้

หนังสือบทกลอนมาปรากฏว่ามีแต่งมากเมื่อในรัชชกาลสมเด็จ

---

๑. ประเพณีอ่านหนังสือสวดให้สัปรุษฟังเช่นว่า ยังมีอยู่ณเมืองนครศรีธรรมราชจนทุกวันนี้.

๒. บทละคอนโนห์รายังแต่งเป็นกาพย์อยู่จนทุกวันนี้ และประหลาดที่ลิเกซึ่งเป็นการเล่นเกิดขึ้นใหม่ก็พลอยแต่งบทเป็นกาพย์ เพราะใช้ลำเป็ดเตล็ดเก่าซึ่งเนื้อร้องเดิมเป็นกาพย์ เมื่อมายักว่าเป็นกลอนสดใหม่ก็ยังต้องตามแนวเดิมให้เหมาะกับลำร้อง.

พระนารายณ์มหาราช (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙ จน พ.ศ. ๒๒๓๑) อีกตอนหนึ่ง นับเป็นยุคที่ ๓ แต่หนังสือซึ่งแต่งในยุคนี้ผิดกับยุคก่อน ๆ เป็นข้อสำคัญที่มีทั้งตำราเรียนพงศาวดารและบทกลอน แม้บทกลอนก็แต่งทุกประเภท มีทั้งโคลงฉันท์กาพย์กลอน การแต่งหนังสือครั้งรัชชการสมเด็จพระนารายณ์ พิเคราะห์ดูเห็นมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานเรื่องตำนาน ด้วยมีหนังสือเรื่องหนึ่งเรียกชื่อว่า "จินดามณี" เป็นตำราเรียนหนังสือไทย[๑] แต่งไว้พิสดารตั้งแต่หัดอ่านเขียนจนถึงหัดแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน บอกไว้ในตำนานนั้นว่า พระโหรา ชาวเมืองโอฆบุรี (คือเมืองพิจิตร)[๒] เป็นผู้แต่ง และมีหนังสืออีกเรื่องหนึ่งคือพระราชพงศาวดาร (ซึ่งหอพระสมุด ฯ สมมติชื่อเรียกว่า "ฉะบับหลวงประเสริฐ" นั้น) ในบานแผนกข้างต้นว่าสมเด็จพระนารายณ์ดำรัสสั่งให้พระโหราแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ เป็นหลักสันนิษฐานว่าสมเด็จพระนารายณ์คงโปรด ฯ ให้พระโหราคนเดียวกันแต่งทั้งหนังสือจินดามณีและหนังสือพระราชพงศาวดาร นอกจากนี้ยังมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานต่อไปอีกข้อหนึ่ง ว่าเหตุใดสมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้พระโหรา

---

๑. หนังสือจินดามณีใช้กันแพร่หลายมาจนมีหนังสือมูลบทบรรพกิจแบบเรียนหลวงในรัชชกาลที่ ๕

๒. แต่ก่อนกล่าวกันว่า เมืองโอฆบุรีคือเมืองพิษณุโลกส่วนที่ตั้งทางฝั่งตะวันตก แต่มาพบหลักฐานในจารึกครั้งสุโขทัยว่าเมืองโอฆบุรีนั้นเรียกภาษาไทยว่า เมืองสระหลวง คือเมืองพิจิตรเก่า.

แต่งหนังสือ ๒ เรื่องนั้น ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ว่า เมื่อพวกบาดหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาตั้งสอนศาสนาคริสต์ในพระนครศรีอยุธยานั้น มาตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทยด้วย อาศัยเหตุนั้นเห็นว่าคงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชดำริว่าถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาเป็นธุระจัดบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรืองก็จะเสียเปรียบฝรั่งเศส พระโหราคงเป็นปราชญ์มีชื่อเสียงว่าเชี่ยวชาญอักขรสมัยอยู่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้เป็นผู้แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ส่วนการที่โปรด ฯ ให้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น จะแต่งเป็นหนังสือเรียนหรือแต่งสำหรับให้เป็นความรู้แก่ทูตต่างประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้น ก็อาจจะเป็นได้ทั้งสองสถาน แต่ควรพึงเป็นยุตติได้ว่า การที่กวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทย คงเริ่มขึ้นในครั้งรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความที่กล่าวนี้ยังมีหลักฐานที่สังเกตอีกอย่างหนึ่ง ด้วยตัวอย่างหนังสือฝีมืออาลักษณ์เขียนในครั้งนั้น เช่นหนังสือสัญญาที่ทำกับฝรั่งเศสยังปรากฏอยู่ กระบวนอักขรวิธีที่ใช้วิปลาศคลาดเคลื่อนมาก เห็นได้ว่าความรู้หนังสือไทยคงตกต่ำมาเสียคราวหนึ่ง พึ่งมากลับเจริญขึ้นตั้งแต่รัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ เพราะฉะนั้นต่อมาถึงรัชชกาลหลัง ๆ จึงมีผู้รู้หนังสือสันทัดมากขึ้นโดยลำดับ จนสามารถแต่งบทกลอน เช่นเล่นเพลงยาวกันได้ชุกชุมเมื่อในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ดังกล่าวมาข้างต้น.

เมื่อพิจารณาดูในหนังสือจินดามณี ที่พระโหราแต่งเมื่อรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้น ยังได้เค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานเรื่องตำนานการ

แต่งบทกลอนต่อไปอีกชั้นหนึ่ง ว่าก่อนนั้นมาผู้ที่หัดแต่งบทกลอน คงได้อาศัยแต่แต่งตามตัวอย่าง หรือคำแนะนำของผู้อื่น ตำหรับตำราสำหรับนักเรียนอาศัยศึกษาหามีไม่ พระโหราจึงรวบรวมระเบียบบทกลอนต่าง ๆ ทำเป็นตำราไว้ในหนังสือจินดามณี เป็นแรกที่จะมีตำราแต่งบทกลอนในภาษาไทย สันนิษฐานต่อออกไปได้อีกชั้นหนึ่งว่าคงเป็นเพราะมีตำราของพระโหราขึ้น จึงมีผู้แต่งบทกลอนประเภทที่ยังไม่ปรากฏว่าเคยแต่งมาแต่ก่อน คือหนังสือไทยซึ่งแต่งเป็นฉันท์เป็นต้น ความที่กล่าวข้อนี้มีคำฉันท์เรื่องสมุทโฆษปรากฏอยู่เป็นตัวอย่าง หนังสือคำฉันท์เรื่องสมุทโฆษนี้ มีตำนานว่าพระมหาราชครูเป็นผู้แต่งตอนต้น (ที่เรียกว่า พระมหาราชครู นั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นคนเดียวกับพระโหราผู้แต่งหนังสือจินดามณีนั้นเอง ท่านองจะเรียกกันว่า พระมหาราชครู เพราะสมเด็จพระนารายณ์ทรงยกย่องเป็นครูบาอาจารย์[๑] มิใช่เป็นตำแหน่งพระมหาราชครูลูกขุนหรือพระมหาราชครูพราหมณ์ ด้วยเหตุนั้นจึงปรากฏว่าหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์นั้น) สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชนิพนธ์ต่อตอนหนึ่ง แล้วค้างมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ สมเด็จกรมพระปรมานุชิต

---

๑ บางทีจะเป็นคนเดียวกันกับพระโหราที่ว่าพยากรณ์แม่นนัก เรียกกันว่า "พระโหราทายหนู" ซึ่งมีเรื่องอยู่ในพงศาวดารรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ถ้าเช่นนั้นสมเด็พระนารายณ์ก็คงได้เป็นศิษย์มาแต่ยังเป็นพระราชกุมาร

ชิโนรส มาทรงแต่งต่อจึ่งจบเรื่อง หนังสือสมุทโฆษบางทีจะเป็นเรื่องแรกที่พระมหาราชครูริแต่งหนังสือไทยเป็นคำฉันท์ ด้วยประสงค์จะพิสูจน์ให้ปรากฏว่าภาษาไทย อาจจะแต่งเป็นฉันท์ให้ไพเราะได้ สมเด็จพระนารายณ์จึ่งทรงนับถือถึงทรงพระราชนิพนธ์ต่อ และผู้อื่นจึ่งเอาอย่างแต่งคำฉันท์เรื่องอื่น ๆ ขึ้นแต่นั้นมา.

เรื่องตำนานอันเนื่องด้วยหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์ ยังมีอีกข้อหนึ่งคือที่หนังสือสมุทโฆษคำฉันท์นั้น แต่งสำหรับใช้เป็นคำพากย์หนัง ความข้อนี้ปรากฏชัดเจนอยู่ข้างต้นหนังสือ สันนิษฐานว่าประเพณีการเล่นหนังไทยในสมัยนั้น ยังเล่นเช่นเดียวกันกับหนังที่เล่นอยู่ในเมืองชะวาจนทุกวันนี้ คือคนพากย์ (ชะวาเรียกว่า ดาหลัง) เล่าเรื่องเป็นกาพย์กลอนโดยทำนองลำนำบ้าง เจรจาบ้าง เล่าไปถึงเรื่องตรงไหน ก็เอาหนังตรงนั้นขึ้นเชิดให้คนดู แล้วเปลี่ยนตัวหนังและทำบทพากย์ไปตามเรื่อง วิธีเล่นหนังในสมัยนั้นพึ่งคำพากย์เป็นสำคัญ ตัวหนังเป็นแต่เครื่องประกอบ และเล่นเรื่องต่าง ๆ ไม่ฉะเพาะแต่เรื่องรามเกียรติ การที่เล่นหนังฉะเพาะแต่เรื่องรามเกียรติ และเอาตัวหนังเป็นสำคัญ ใช้คำพากย์คำเจรจาเป็นแต่เครื่องประกอบอย่างเช่นหนังไทยเล่นกันจนปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นต่อภายหลัง ส่วนหนังสือซึ่งแต่งเป็นคำฉันท์นั้น ก็พึงสันนิษฐานได้ว่าเดิมแต่งสำหรับใช้เป็นคำพากย์ เช่นพากย์โขนหนังหรือเป็นคำขับกล่อมเช่นกล่อมช้าง แทนที่ใช้แต่งเป็นกาพย์มาแต่ก่อน และคำฉันท์น่าจะเป็นของเกิดมีขึ้นในรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ด้วยเหตุทั้งปวงดังได้แสดงมา.

หนังสือบทกลอน ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากคำฉันท์ของพระราชครูที่กล่าวมา ยังมีกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถแต่งเป็นเรื่องสังวาสปรากฏอยู่อีกเรื่องหนึ่ง ดูเหมือนจะเป็นกาพย์ห่อโคลงซึ่งแต่งก่อนเรื่องอื่น ๆ หนังสือโคลงฉันท์นอกจากที่ได้ระบุมา ยังมีแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์อีกหลายเรื่อง และกวีที่มีชื่อเสียงปรากฏในยุคนี้ นอกจากพระมหาราชครู (คือพระโหรา) ก็ยังมีอีกหลายคน เช่นพระศรีมโหสถแต่งกาพย์ห่อโคลง และโคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ ขุนเทพกวี (พราหมณ์) ชาวเมืองสุโขทัย[๑] แต่งฉันท์สดุดีสังเวยกล่อมช้าง และศรีปราชญ์ว่าเป็นลูกพระมหาราชครู แต่งเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ไว้เป็นสำคัญ ส่วนโคลงปลีกเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ในพวกประชุมโคลงโบราณก็มีชื่อผู้แต่งปรากฏอีกหลายคน มีตั้งแต่พระเจ้าล้านช้าง พระเจ้าเชียงใหม่ลงไปจนถึงนายประตู แต่เกรงว่าจะเป็นของสมมติกันชั้นหลังเอาเป็นแน่ไม่ได้ พึงเป็นยุตติแต่ว่าตำราแต่งบทกลอนไทย มีขึ้นบริบูรณ์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์.

การแต่งบทกลอนมาปรากฏว่า แต่งกันมากเมื่อในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์อีกยุคหนึ่ง นับเป็นยุคที่ ๔ และที่สุดในสมัยกรุงศรี

---

๑ ในตำราโคลงของโบราณ อ้างโคลงบางบทว่าพระเทวีเมืองสุโขทัยแต่ง เห็นว่าที่จริงจะเป็นของขุนเทพกวีคนนี้เอง เพราะหนังสือที่เขียนไว้ในฉะบับเดิมลบเลือนก็เลยเดากลายเป็นพระเทวี.

อยุธยาเป็นราชธานี มีเรื่องเล่ากันสืบมาว่า พระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงกวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียน ยิ่งขึ้นกว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยครั้งโน้นเป็นแต่กวดขันให้เรียนหนังสือ[๑] มาถึงครั้งพระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงกวดขันการศึกษาพระศาสนาด้วยอีกอย่างหนึ่ง กล่าวกันมาว่าบุตรหลานข้าราชการที่ถวายตัวทำราชการ ถ้าใครยังมิได้บวชไม่ทรงตั้งให้เป็นขุนนางทีเดียว จึงเกิดประเพณีที่กุลบุตรออกบวชทุก ๆ คน นับเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาแต่รัชชกาลนี้เป็นต้นมา.

หนังสือบทกลอน แต่งขึ้นในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ก็มีทุกประเภท แต่ชอบแต่งประเภทกลอนกันมากกว่าอย่างอื่น แต่งทั้งเป็นบทละคอน บทเสภาและเพลงยาว บทละคอนนั้นชั้นเดิมแต่งเป็นกาพย์ เห็นจะมาเปลี่ยนแปลงเป็นกลอนสำหรับเล่นละคอนผู้หญิงของหลวงซึ่งเรียกกันว่า ละคอนใน แล้วพวกละคอนนอกจึงเอาอย่างไป เพลงยาวนั้นก็เกิดขึ้นด้วยเอาเพลงขับมาแต่งเป็นหนังสือดังกล่าวมาข้างต้น การแต่งบทกลอนเกิดมีมากในยุคนี้ ก็เพราะการเล่าเรียนเจริญเป็นอันดับมา ผู้รู้หนังสือในสมัยนั้นจะแสดงความสามารถให้ปรากฏ

---

๑ พระเจ้าบรมโกษฐ์ คงเคยเป็นนักเรียนแต่ครั้งรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ทรงสามารถแต่งบทกลอนได้ มีโคลงเรื่องชลอพระนอนวัดป่าโมกข์ ซึ่งทรงพระราชนิพธ์เมื่อเวลายังเป็นพระมหาอุปราชปรากฏอยู่.

ได้แต่ด้วยแต่งบทกลอนเป็นสำคัญ ผู้ที่เล่าเรียนจึงชอบแต่งบทกลอนทั้งชายและหญิง.

ในยุครัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ มีกวีที่ปรากฏชื่อเสียงหลายคน แต่ที่นับเป็นยอดเยี่ยมนั้น คือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า "เจ้าฟ้ากุ้ง" สมเด็จพระเจ้าลูกเธอองค์ใหญ่ของพระเจ้าบรมโกษฐ์ ในกระบวนบทกลอนดูเหมือนจะแต่งดีทุกประเภท แม้จนสำนวนเก่าอย่างมหาชาติคำหลวง ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแต่งนันโทปนันทสูตรคำหลวงสู้ก็สู้ได้ แต่กระบวนแต่งกาพย์นับว่าเป็นยอดของกวีไทย พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ที่ยังเหลืออยู่เวลานี้คำฉันท์หามีไม่ มีอยู่มากแต่กาพย์ ทั้งกาพย์ห่อโคลงและกาพย์บทเห่เรือ เพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็มีอยู่หลายบท สันนิษฐานว่าการที่เล่นเพลงยาวกันซุกซุมในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ บางทีจะเกิดแต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรโปรด ผู้อื่นจึงเอาอย่างเล่นกันแพร่หลาย.

การแต่งบทกลอนในกรุงธนบุรีก็ดี ในรัชชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ก็ดี นิยมตามเยี่ยงอย่างครั้งรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์สืบมา เพราะผู้ที่ได้เป็นใหญ่นับตั้งแต่พระเจ้ากรุงธนบุรี และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้น ได้เป็นนักเรียนมาในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ ทรงสามารถแต่งบทกลอนได้ พระราชนิพนธ์บทกลอนยังมีปรากฏอยู่ทั้งของพระเจ้ากรุงธนบุรี ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

ส่วนข้าราชการที่ได้เป็นนักเรียนในชั้นนั้นก็มีมาก จึงคงรักษาแบบอย่างครั้งรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ อันนิยมกันว่าเป็นแบบแผน "ครั้งบ้านเมืองดี" สืบมา.

ในรัชชกาลที่ ๑ แต่งหนังสือมาก ด้วยเมื่อพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พะม่าข้าศึกนั้น หนังสือสำหรับบ้านเมืองเป็นอันตรายไปเสียเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างหนังสือต่าง ๆ ให้กลับมีขึ้นไว้เป็นฉะบับสำหรับพระนครดังแต่ก่อน การแต่งหนังสือฝ่ายข้างพระศาสนาก็โปรด ๆ ให้ประชุมพระราชาคณะและราชบัณฑิตย์ช่วยกันแต่ง ข้างฝ่ายพระราชอาณาจักร เป็นต้นว่ากฎหมายและตำราราชประเพณีและพระราชพงศาวดาร ก็โปรด ๆ ให้ประชุมลูกขุน และผู้รู้แบบแผนเรื่องราวเก่าก่อนช่วยกันเรียบเรียง แล้วทรงตรวจแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง หนังสือซึ่งสร้างขึ้นเมื่อรัชชกาลที่ ๑ มีจนพงศาวดารต่างประเทศ เช่นพงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช และพงศาวดารจีน เรื่องเลียดก๊กเรื่องไซ่ฮั่น และเรื่องสามก๊ก[๑] ส่วนหนังสือบทกลอนซึ่งแต่งขึ้นในรัชชกาลที่ ๑ มีบทละคอนเป็นพื้น คือเรื่องรามเกียรติ เรื่องอนิรุทธและเรื่องอิเหนา (ทั้งอิเหนาเล็กและอิเหนาใหญ่) เป็นหนังสือหลายร้อยเล่มสมุดไทย บทละคอนเหล่านี้เคยมีมาแล้วครั้งกรุงศรีอยุธยา

---

๑ พงศาวดารจีน ๓ เรื่องนี้ จะเคยแปลแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือพึ่งมาแปลใหม่ในรัชชกาลที่ ๑ ไม่ทราบแน่.

สำหรับเล่นละคอนใน แต่สูญไปเสียโดยมาก จึ่งโปรดให้ประชุมกวีแต่งขึ้นใหม่ไว้สำหรับพระนคร เมื่อแต่งแล้วถวายทรงตรวจแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง จึ่งเรียกว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ทุกเรื่อง โคลงฉันท์กาพย์กลอนซึ่งกวีแต่งขึ้นใหม่ในรัชชกาลที่ ๑ ก็มีทุกอย่างแต่น้อยเรื่อง ด้วยยังมีกวีน้อย ผู้ที่เป็นกวีมีชื่อเสียงมาแต่รัชชกาลที่ ๑ ปรากฏแต่ ๓ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (เป็นยอดของกวีไทยในการแต่งบทละคอน) พระองค์ ๑ กรมหมื่นศรีสุเรนทรพระองค์ ๑ เจาพระยาพระคลัง (หน) อีกคน ๑ ถึงรัชชกาลที่ ๒ กวีที่ชื่อเสียงปรากฏมีมากขึ้น ในเจ้านาย คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ ๑ สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส (กระบวนแต่งโคลงและฉันท์เป็นยอดของกวีไทย) พระองค์ ๑ ส่วนกวีที่เป็นขุนนางนั้น คือพระยาตรังค์คน ๑ นายนรินทรธิเบศรหุ้มแพรชื่ออินทร์ เรียกกันว่า นรินทร์อินทร์ คน ๑ ขุนสุนทรโวหารชื่อภู่เรียกกันว่า สุนทรภู่ (อยู่มาจนถึงรัชชกาลที่ ๔ ได้เป็นที่ พระสุนทรโวหาร ในกระบวนแต่งกลอนสุภาพเป็นยอดของกวีไทยคน ๑) สุนทรภู่เป็นผู้ริแต่งเรื่องนิทานเป็นกลอนแทนกาพย์ และกลอนสุภาพที่ผู้อื่นแต่งกันต่อมาในชั้นหลัง แม้จนทุกวันนี้ แต่งตามแบบกลอนสุนทรภู่เป็นพื้น.

การแต่งบทกลอนในชั้นกรุงรัตนโกสินทร ตั้งแต่รัชชกาลที่ ๑ มาแต่งดีขึ้นโดยลำดับ ดูเหมือนจะถึงอย่างดีที่สุดในรัชชกาลที่ ๓ ถ้าจะเทียบกับบทกลอนที่แต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา ความรู้ภาษาสังสกฤต

ในชั้นกรุงรัตนโกสินทรเสื่อมลง แต่จำนวนบทกลอนที่แต่งนั้น สู้จำนวนครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่ได้แต่กาพย์ นอกจากนั้นโคลงและลิลิตแต่งดีถึงชั้นที่นับว่าเป็นอย่างเอกในครั้งกรุงศรีอยุธยา ฉันท์ยังแต่งดีกว่ากรุงศรีอยุธยา แต่กลอนบทละคอนก็ดี กลอนสุภาพ เช่นบทเสภาหรือเพลงยาวก็ดี จำนวนครั้งกรุงศรีอยุธยาสู้จำนวนในชั้นกรุงรัตนโกสินทรไม่ได้หลุดลุ่ย จะเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว ที่การแต่งบทกลอนนับว่าถึงอย่างดีที่สุดในรัชกาลที่ ๓ นั้น เพราะกวีที่เป็นอย่างเยี่ยมในรัชกาลก่อน คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสุนทรภู่เป็นต้น ยังแต่งหนังสือบทกลอนต่อมาในรัชกาลที่ ๓ และในรัชกาลนั้นเองก็เกิดมีกวีขึ้นอีกมาก กวีที่มีชื่อเสียงในรัชกาลที่ ๓ มีชื่อแต่งเพลงยาวกลบทซึ่งจารึกไว้ในวัดพระเชตุพน ฯ แทบทั้งนั้น เว้นแต่สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร พระองค์ ๑ เพราะทรงถนัดแต่งโคลงฉันท์ ไม่โปรดทรงเพลงยาว กับกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์อีกพระองค์ ๑ จำนวนแต่งเพลงยาวเผ็ดร้อนนัก แต่หาได้ทรงรับแต่งเพลงยาวกลบทไม่.

เพลงยาวกลบทซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้ประชุมกวีแต่งขึ้น เนื่องในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ การที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระพระเชตุพน ฯ ครั้งนั้น มีพระราชประสงค์จะให้เป็นวัดงดงามสมกับที่เป็นพระอารามหลวงอันใหญ่ยิ่งอยู่ในราชธานีอย่าง ๑ และจะ

ให้วัดพระเชตุพน ฯ เป็นสถานที่สำหรับนักเรียนทั้งหลายศึกษาหาความรู้วิชชาต่าง ๆ อย่างเราเรียกกันทุกวันนี้ว่าเป็น "มหาวิทยาลัย" ด้วยอีกอย่าง ๑ ถ้าว่าฉะเพาะพระราชปรารภส่วนการศึกษา เป็นเพราะในสมัยนั้นตำหรับตำราหายาก ด้วยยังไม่เกิดมีวิธีพิมพ์หนังสือไทย ใครมีตำราวิชชาอันใดก็มักหวงแหนผู้อื่นจะเล่าเรียนได้ด้วยยาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะบำรุงการเล่าเรียนวิชชาความรู้ให้เจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาเขตต์ จึงทรงเลือกวิชชาต่าง ๆ ซึ่งจะพึงเรียนรู้ได้ด้วยอ่านหนังสือ เอาตำรามาจารึกลงในแผ่นศิลาติดประดับประดิษฐานไว้ในวัดพระเชตุพน ฯ ตามสถานที่ต่าง ๆ บางแห่งก็ทำรูปภาพประกอบไว้ด้วยให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะศึกษาหาตำหรับตำราได้โดยง่าย.

การรวบรวมตำราซึ่งจะเอามาเป็นต้นฉะบับจารึกครั้งนั้น มีคำเล่ากันมาว่า แม้พระราชประสงค์ก็เป็นการลำบากมิใช่น้อย ด้วยผู้เป็นเจ้าของตำราวิชชาอันเป็นอาชีพของเขามักหวงแหนไม่เปิดให้ตามจริง อีกประการ ๑ ตำราที่ได้มาแม้เป็นตัวตำราจริงก็มีที่วิปลาศหรือสำนวนไม่น่าจารึกอยู่ไม่น้อย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งผู้เชี่ยวชาญเป็นกรรมการตรวจตราอีกชั้นหนึ่ง ตำราบางอย่างเช่นตำรายา เล่ากันว่าต้องให้เจ้าของสาบาลปฏิญาณว่าบอกตามจริง แล้วจึ่งรับจดไว้จารึก ส่วนตำราซึ่งทางสำนวนยังวิปลาศคลาดเคลื่อนหรือเลวทรามอยู่นั้น ก็ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่เป็นกวีมีความสามารถช่วยกันตรวจชำระ หรือ

แต่งเสียใหม่ เพราะฉะนั้นตำราที่จารึกจึงนับว่าได้เลือกสรรสอบทานหรือแต่งใหม่ ให้ดีที่สุดที่จะทำได้ในสมัยนั้น ตำราที่จารึกโฆษณาไว้ในวัดพระเชตุพน ฯ ครั้งนั้น เป็นแผนกใหญ่อยู่สองแผนก คือแผนกเวชชศาสตร์กับแผนกวรรณคดี ตำราต่าง ๆ ในแผนกวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่า ซึ่งแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาหมดทุกอย่าง เป็นต้นว่าตำราฉันท์ ก็ทรงอาราธนาสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ให้ทรงแต่งตำราฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติ ตำราโคลงก็โปรด ฯ ให้ประชุมกวีบรรดาที่สันทัดแต่งโคลงช่วยกันแต่งหลายคน ทั้งโคลงกลบทและโคลงสุภาษิต ส่วนตำรากลอนนั้นเดิมมีตำรากลอนกลบทของเก่าแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องชาดกชื่อ "ศิริวิบุลยกิติ" ในหนังสือนั้นบอกไว้ว่า หลวงปรีชา ชื่อ เซ่ง แต่งถวายกรมพระราชวังบวร ฯ สันนิษฐานว่ากรมพระราชวังบวร ฯ พระองค์นั้น เห็นจะเป็นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในรัชชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์นั่นเอง คงโปรดให้แต่งเรื่องกลอนกลบทเรื่องนั้นขึ้น แต่หนังสือศิริวิบุลยกิตินั้นแต่งคนเดียว สำนวนก็ไม่ถึงชั้นสูง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ฯ ให้แต่งสู้ ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งมีความสามารถในการแต่งกลอน[๑] ให้ช่วยกันรับ

---

๑ สุนทรภู่ไม่ได้แต่งด้วย เพราะถูกกริ้ว ต้องถอดจากยศบรรดาศักดิ์ไปบวชอยู่ในสมัยนั้น.

แต่งกลอนกลบทต่าง ๆ รับทรงพระราชนิพนธ์เองก็มาก แต่โปรด ๆ ให้แต่งเป็นเพลงยาวสังวาส เพราะกระบวนแต่งความสังวาสว่าได้เพราะกว่าเรื่องอื่น ๆ จึ่งเกิดมีเพลงยาวกลบทและเพลงยาวกลอักษรขึ้นด้วยประการฉะนี้.

๓. เรื่องคำแปลง (ต่อจากเดือนก่อน)

---

๑. พระราชธรรมนิเทศ เสนอว่า คำแปลงมีมากคำด้วยกัน ยิ่งค้นก็ยิ่งพบ แต่ต้นตำราของศัพท์ชะนิดนี้จะได้มาจากไหนนั้น ยังไม่สามารถจะตอบได้ ขอเสนอคำแปลงบางคำต่อที่ประชุมเพื่อสนองคำชักชวนของสมเด็จ ฯ นายกราชบัณฑิตยสภา คำแปลงพวกนี้ได้เคยเห็นในหนังสืออนันตวิภาคบ้าง ในหนังสือศัพท์โบราณแผลงบ้าง เช่น.

๑. คำที่แต่เดิมเป็นกริยา เมื่อแปลงแล้วกลายเป็นนาม เช่น

ก.	บัง.	ปกบีด กัน กั้น.
แปลงเป็น	ผนัง.	ฝาที่ใช้เป็นเครื่องบัง.
ข.	กัน.	ห้าม กั้น บัง.
แปลงเป็น	กำนัน.	ผู้ป้องกัน ผู้ปกครองลูกบ้าน เช่น กำนันประจำตำบลเป็นต้น.

ค. เฉลย. กล่าวแก้.

แปลงเป็น จำเลย. ผู้กล่าวแก้ ดังในความว่าจำเลยให้การต่อศาลเป็นต้น.

ง. เสี่ยด. กล่าวเปรียบเปรย เช่นในความว่า พูดเสี่ยดสี เป็นต้น.

แปลงเป็น เสนี่ยด. อัปมงคล จัญไร.

๒. คำที่แต่เดิมเป็นกิริยา เมื่อแปลงแล้วคงเป็นกิริยาตามเดิม เช่น.

ก. เบิด. เผย อ้า กางออก.

แปลงเป็น ระเบิด. ประทุหรือแตกออกโดยแรง เช่นในความว่า ดินระเบิด.

๓. คำที่แต่เดิมเป็นนาม เมื่อแปลงแล้วคงเป็นนามตามเดิม เช่น

ก. เสา. หลัก เช่นไม้หรือหินที่ปักเป็นหลัก

แปลงเป็น สำเนา. ข้อความที่ลอกคัดหรือจำลองจากหลัก (คือต้นฉะบับ) เช่นสำเนาจดหมายเป็นต้น.

ข. คม ส่วนบางหรือแหลมที่สุดของอาวุธหรือเครื่องมือ.

แปลงเป็น คารม. ฝีปากหรือโวหาร (ที่จะหมายว่าโวหารที่หลักแหลมกระมัง).

๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้ส่งเรื่องคำแปลงของพระราชธรรมนิเทศ ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ ทรงพิจารณา สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ ประทานพระดำริทรงแก้ไขปัญหาคำแปลงของพระราชธรรมนิเทศมาดังนี้.

๑ ก. บัง กับ ผนัง นั้นผิดคู่ คู่ของเขาคือผัง กับ ผนัง ปักผัง คือ ปักกรุยหมายที่ทำผนัง ถางที่จะเป็นแปลง ๓ ชั้นก็ได้ คือ บัง ผัง ผนัง.

๑ ข. กัน กำนัน ถูกแล้ว ยังมีคำที่ใกล้กันอีกคือ คัล ว่าไหว้ คำนัล ว่าสิ่งที่ให้พร้อมกับไหว้ แล้วเลื่อนไปเป็น กำนัล แต่ก็ไม่ผิดอะไร ก กับ ค เปลี่ยนกันมีบ่อย ๆ.

๑ ค. เฉลย จำเลย ถูกทีเดียว.

๑ ง. เสียด เสนียด คู่นี้ยังสงสัยในความที่แปล เสียดเกรงจะแปรไปในทางข้างว่า เบียด เช่นเสียดสี ว่าเบียดถู เสียดแทรก ว่าเบียดเข้าในระหว่าง พูดเสียดสี เห็นจะหมายความว่าพูดเอาร้ายมาเบียดถู คำ เสนียด นี้ประกอบไว้

ในที่อื่นซึ่งแปลว่าอัปปมงคลไม่ได้ ก็มี เช่นหวีเสนียด อันเป็นหวีที่พันถี่ เบียดบีบเอามนทิลที่เส้นผมออก เป็นอาการเบียดเหมือนกัน ต้องเสนียด ที่เราเข้าใจว่าถูกสิ่งที่เป็นอัปปมงคลเป็นจัญไรนั้น เห็นจะหมายความว่าถูกความร้ายเบียดถูเสียด เป็นข้างทำ เสนียดเป็นข้างถูก

๒ ก. เบิด กับ รเบิด — เกรงจะผิดคู่ คู่ของเบิดควรจะเป็นเผนิด หรือ บำเนิด แต่ก็ยังไม่เคยได้ยินว่ามี รเบิดควรจะคู่กับเริด เริศ ซึ่งจะต้องแปลว่าเขินค้างหรือกระเด็นไปก็ได้กระมัง รเบิดแปลว่าทำให้เคลื่อนที่ ทำให้แตกไป ถ้าเริด สกด ศ รเบิดก็ควรสกด ศ เหมือนถเมิด เขมรเขาเขียนถเมิส เพราะคู่กับ เถิส.

๓ ก. เสา สำเนา — เห็นจะถูก.

๓ ข. คม คารม — ถูกแท้.

คำแปลงทั้งปวงย่อมจะเปลี่ยนเป็นอะไรไปได้หลายอย่าง เห็นจะยังไม่ควรตราลงเป็นหมั้นคงว่าเปลี่ยนเป็นนามกับกิริยา ค่อยสังเกตไป

ก่อนดีกว่า ตราไว้แต่เพียงว่าแปลงแล้ว ย่อมมีความหมายต่างกันเท่านั้นก่อน อนึ่งคำว่า แปลง กับ แผลง นี้ ที่จริงก็เป็นคำเดียวกัน.

๓. **พระวรเวทยพิสิฐว่า** เพื่อประโยชน์แห่งภาษาไทยและวรรณคดี จึงคิดรวบรวมคำแปลงนี้เสนอมา บางคำสงสัยเพราะไม่มีที่อ้าง แต่เมื่อนึกถึงทางที่แผลงก็น่าจะไปได้ ขอยกไว้ให้ท่านกรรมการสมาคม ฯ พิเคราะห์ดูตามเหตุผลที่อ้างมา

๑. คำที่เป็นกิริยาแต่เดิม	เมื่อแผลงแล้วกลายเป็นนาม
ปวด. แผลงเป็น ปรวด.	คือเนื้อที่แต่เดิมเป็นแผล หรือช้ำแล้วข้างนอกหาย แต่ข้างในแข็งทำให้ปวด.
เรียบ. แผลงเป็น ระเบียบ.	สิ่งไรถ้าเป็นระเบียบดีก็หมายความว่า เรียบ.
ฉวย. แผลงเป็น ฉมวย.	แปลว่าความร่ำรวย จะทำอะไรมีแต่ทางได้ เช่นมีปืนกะบอกหนึ่งถือไปแล้วเป็นต้องได้นก หรือสัตว์อะไรก็ตามทุกครั้ง ปืนกะบอกนั้นเรียกว่า ฉมวย.
๒. คำที่แต่เดิมเป็นกิริยา	เมื่อแผลงแล้วคงเป็นกิริยา
ชาย. แผลงเป็น ชะม้าย.	ตัวอย่างชายตาหรือทำตาชะม้าย
ช้อย. แผลงเป็น ชะม้อย.	ช้อยแปลว่าอ่อนงาม ทำตาชะม้อย

ก็แปลว่า ชำเลืองแลน้อย ๆ แต่พองาม.

ราด. แผลงเป็น ระบาด. กิริยา ราดน้ำก็แปลว่าทำให้น้ำออกจากภาชนะโดยแรง น้ำย่อมแผ่ไหลกระจายไป.

ตัน. แผลงเป็น ตะบัน.

โจง. แผลงเป็น จรรโลง. โจงแปลว่าดึงให้สูงขึ้นแล้วผูกหรือเหน็บไว้ข้างบน จรรโลง แปลว่าพะยุงหรือประคองทำให้ฐานะสูงขึ้นไว้.

ไถ. แผลงเป็น ไถล.

๓. คำที่เป็นนาม เมื่อแผลงแล้วคงเป็นนาม

สาร. แผลงเป็นสำนาน ? เมื่อพูดตามทางแล้วน่าจะเป็นได้ แต่เมื่อพูดถึงตัวตามที่เขียนเห็นได้ว่าเป็นคนละภาษา คำ สาร ภาษาเดิมแปลว่า แก่น แต่คำนี้เลือนมาในภาษาไทยแปลว่าหนังสือที่เขียนถึงกัน (สาส์น) ต่อมาเลือนมาจนเป็นคำพูด เช่นการเขียนในบทกลอนว่า พระพึ่งสารหวานเพราะเสนาะนัก ฯลฯ เมื่อสารเป็น

ถ้อยคำที่เกี่ยวกับเสียง จึงเห็นว่า ตำนานน่าจะมาจากสาร การแผลง ฟังเสียงมากกว่าจะดูตัวเขียน ถ้า จะให้เหมือนเค้าเดิมควรเขียน ตำ นาน เหมือนเสียงเป็นสำเนียงตัว ง. สกดเหมือนกัน.

หมวดโบราณคดี

๑. คำเก่าที่ใช้เรียกบุคคลโดยอาการยกย่องว่า เจ้ากู เจ้าครอก และเจ้าคุณนั้น มีความหมายอย่างไร.

คำวินิจฉัย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานอธิบายว่า คำว่า "เจ้ากู" (ความว่าเจ้าของตัวเรา) เป็นสรรพนามตติยะบุรุษสำหรับใช้แทนชื่อผู้ (ชาย) ซึ่งเป็นที่นับถือ จะเป็นพระหรือเป็นคฤหัสถ์ก็ใช้ได้เหมือนกัน.

คำ เจ้ากู นี้เป็นคำภาษาไทยเก่าแก่มาก ใช้กันมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ด้วยปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระเจ้าธรรมราชาลิทัย (อันเป็นราชนัดดาของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช) ทรงแต่งแต่เมื่อเป็นพระมหาอุปราช ความตอน (หน้า ๕๓ ฉะบับพิมพ์เมื่อ ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) เมื่อพระราหูไปหาพระยาไพจิตราสูร พระราหูกล่าวว่า "มหาราช ข้าแต่เจ้ากู" ดังนี้ ในหนังสือมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพรซึ่งแต่งในตอนต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ (ฉะบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ หน้า ๖) คำพระพุทธบิดาทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาค ก็ใช้คำเจ้ากูแทนพระนามพระพุทธองค์ว่า "ใน

เมื่อเจ้ากูเสด็จบรรทมในร่มชมภูพฤกษไสยาศน์" และในหนังสือลิลิตเรื่องพระลอ ซึ่งแต่งก่อนรัชชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ใช้คำเจ้ากูแทนชื่อพระลอ เช่นในโคลง ๒ เมื่อพระลอไปพบนางเพื่อนนางแพงที่ในสวน กล่าวว่า.

"สองสายสมรอ่อนไหว้ เตือนบพิตรเชิญไท้
ธิราชเจ้ากูเสวย" ดังนี้.

แต่ในหนังสือและคำพูดชั้นหลังมา มักใช้คำเจ้ากู แต่เป็นสรรพนามสำหรับพระภิกษุ.

แต่คำ เจ้ากู อัศจรรย์อยู่อย่างหนึ่งที่มีคำใช้ในภาษาเขมร และภาษามอญแต่โบราณ ความตรงกับคำ "เจ้ากู" ทั้งสองภาษา คำเขมรว่า "กมรเตง" (เจ้า) "อัญ" (กู) คำภาษามอญว่า "ตละ" (เจ้า) "เปย" (เรา) หนังสือฝรั่งแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่นหนังสือเรื่องประเทศสยามซึ่งเมอสิเออเดอลาลุแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศสแต่งเป็นต้น ชอบเรียกพระภิกษุว่า Talapoin ก็คือเอาคำเจ้ากูภาษามอญนั้นเองไปใช้

เหตุใดสรรพนามสำหรับเรียกผู้ซึ่งเป็นที่นับถือจึ่งใช้ความตรงกันทั้ง ๓ ภาษา ข้อนี้น่าวินิจฉัยอยู่ เค้าเงื่อนที่จะวินิจฉัยมีอยู่ในศิลาจารึกเมืองสุโขทัย หลักที่ ๒ (มีอธิบายอยู่ในหนังสือประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ ของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ หน้า ๑๓ และหน้า ๕๙ ว่า เมื่อพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดกับพ่อขุนบ้านกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ช่วยกันตีเมืองสุโขทัยได้จากพวกขอมแล้ว พ่อขุนผาเมืองอภิเศกพ่อขุน

บ้านกลางท้าว (ผู้ซึ่งเป็นต้นราชวงศ์พระร่วง) ให้ครองเมืองสุโขทัยเป็น กมรเตงอัญศรีอินทรบดินทราทิตย์ เสมอกับที่พระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ตั้งตนเองมาแต่ก่อน คำว่ากมรเตงอัญยังมีปรากฏใช้เป็นสรรพนามผู้มีศักดิ์อยู่ในจารึกของพวกขอมอีกมาก ถ้าคิดอายุพวกขอมใช้คำกมรเตงอัญมาก่อนไทยใช้คำเจ้ากูช้านาน จึงน่าสันนิษฐานว่าเมื่อไทยมาได้ประเทศสยามพบคำ กมรเตงอัญ ของขอมใช้กันอยู่ในพื้นเมืองจึงแปลออกใช้ในภาษาไทยว่า "เจ้ากู" คำว่า ตะละเปย ของมอญจะเกิดขึ้นด้วยเหตุอย่างไรไม่ทราบ แต่คิดดูเห็นว่าน่าจะแปลไปจากคำ "เจ้ากู" นั้นเอง เพราะเมืองมอญขึ้นกรุงสุโขทัยอยู่ช้านาน.

คำว่า "เจ้าครอก" (ความว่าเป็นเจ้าโดยกำเนิด) และคำว่า "เจ้าคุณ" (ความเป็นเจ้าโดยคุณ) ก็เป็นสรรพนามใช้มาแต่โบราณแต่เห็นจะเกิดขึ้นต่อตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าเคยเห็นใช้ในหนังสือเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา (อาจจะมีลอดตาข้าพเจ้าไปก็เป็นได้) แต่มีเค้าเงื่อนเป็นหลักฐานว่าใช้มาแต่กรุงศรีอยุธยาแล้ว ด้วยเมื่อในรัชชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทรคนทั้งหลายเรียกพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากุ (ซึ่งทรงสถาปนาพระนามพระอัฏฐิเป็นกรมหลวงนรินทรเทวีในรัชชกาลที่ ๕) ว่า "เจ้าครอกวัดโพธิ์" เพราะตั้งวังอยู่ที่ริมวัดพระเชตุพน ฯ คำเจ้าครอกต้องมีแบบอย่างมาแต่ก่อนแล้ว คนทั้งหลายจึงเรียกเช่นนั้น แม้ในชั้นหลังมาเจ้านายผู้ใหญ่ เช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

ปวเรศวริยาลงกรณ์ ท่านยังตรัสเรียกพระเจ้าลูกเธอว่า เจ้าครอก ที่เป็นเจ้าฟ้าตรัสเรียกว่า "เจ้าครอกฟ้า" แต่คนสามัญมักเรียกเพียงชั้นหม่อมเจ้าว่าเจ้าครอก.

คำว่า "เจ้าคุณ" นั้น เคยได้ยินเรียกกันแต่บุคคล ๓ จำพวก จำพวกที่ ๑ คือ พระสงฆ์ราชาคณะ เดิมเห็นจะเรียกแต่ชั้นพระราชาคณะผู้ใหญ่ แต่ภายหลังเรียกถึงพระราชาคณะสามัญ จำพวกที่ ๒ คือ ขุนนางผู้ใหญ่ ตั้งแต่เจ้าพระยาลงมาเพียงพระยาพานทอง ภายหลังเรียกลงมาถึงพระยาสามัญ จำพวกที่ ๓ คือสตรีมีบรรดาศักดิ์สูงสุดนอกจากเจ้า เมื่อในรัชชกาลที่ ๑ สตรีมีบรรดาศักดิ์ซึ่งคนทั้งหลายเรียกว่าเจ้าคุณเจะมีสักกี่คนหาทราบไม่ ตั้งแต่รัชชกาลที่ ๒ มาจึงปรากฏเกณฑ์สตรีที่เรียกกันว่าเจ้าคุณ คือราชินิกูลที่เป็นชั้นพระราชมาตุจฉาอย่าง ๑ ราชินิกูลที่เป็นธิดาของชั้นพระราชมาตุจฉาอย่าง ๑ สตรีที่มิได้เป็นราชินิกูลแต่คนทั้งหลายเรียกกันว่า "เจ้าคุณ" ก็มี แต่ดูเป็นการยกย่องกันฉะเพาะตัว ดังเช่นท้าวศรีสัจจาคน ๑ ในรัชชกาลที่ ๒ (มีรูปปั้นทำไว้ที่มุขกระสันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นผู้สำเร็จราชการในพระราชวัง เรียกกันว่า "เจ้าคุณประตูดิน" เพราะเรือนอยู่ริมประตูดิน หรือนั่งบัญชาการที่สถานใกล้ประตูดิน คือประตูอนงคลีลา ข้อนี้ไม่ทราบแน่) บางทีจะมีบุคคลซึ่งเรียกกันเช่นนั้นในกรุงศรีอยุธยาจึงเอามาเรียกท้าวศรีสัจจาคนนั้นก็เป็นได้ สตรีที่เรียกกันว่าเจ้าคุณมีอีกคน ๑ คือเจ้าจอมมารดาตานี รัชชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ต้นสกุล ฉัตรกุล เห็นจะเป็น

เพราะท่านเป็นธิดาของพระยามหาเสนา (บุนนาค) ซึ่งเกิดด้วยภรรยาเดิม ครั้นเรียกน้องของท่านซึ่งเจ้าคุณนวล (พระน้องนางของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี) เป็นมารดาว่าเจ้าคุณ ก็เลยเรียกเจ้าจอมมารดาตานีว่าเจ้าคุณไปด้วย แต่มีผลเลยเข้าใจกันไปว่าเจ้าจอมมารดาของต่างกรมผู้ใหญ่ควรได้นามเรียกว่า "เจ้าคุณ" พลอยเรียกเจ้าจอมมารดาของกรมพระและกรมหลวงว่าเจ้าคุณต่อออกไป แต่หาเรียกในทางราชการเหมือนเจ้าคุณราชินิกูลไม่ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงบัญญัติว่า คำเจ้าคุณซึ่งเรียกสตรีมีบรรดาศักดิ์นั้น ให้นับเป็นยศสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง ต่อเมื่อทรงตั้งใครให้เป็นเจ้าคุณจึงเรียกอย่างนั้นได้ ก็เป็นประเพณีสืบมาจนบัดนี้.

๒. คำว่า ไท กล่าวกันว่าเนื่องมาจากคำจีนคือ ไต ไถ่ ไท้ เหตุใดจึงเขียนว่า ไทย.

คำวินิจฉัยที่ ๑

พระเจนจีนอักษร ชี้แจงว่า

ก. คำว่า ไต คงจะเล็งเอาอักษรจีนตัวนี้ 大 อักษรจีนตัวนี้ภาษาแต้จิ๋วอ่านว่า ไต๋ ฮกเกี้ยนอ่านว่า ไต ภาษากวางตุ้ง ปักกิ่งกลาง อ่านว่า ตา หรือ ต๋า ในหนังสือฆังฮี่ยี่เตียน แปลอักษรนี้ว่า แรกเริ่ม ใหญ่ มหึมา ขอยกตัวอย่างที่จีนเขาใช้ในครั้งราชวงศ์เซง เช่น

ว่า ไต้เชงก๊ก อักษรจีนเขียนดังนี้ 大清國 คำว่า ไต้เชงก๊ก คำนี้แปลว่า เชงมหาประเทศ ในปัจจุบันนี้ญี่ปุ่นก็ยังใช้หนังสือตัวนี้ เป็นสาธารณนามเชื่อมกับชื่อบ้านเมืองของเขาว่า ไต้ยิดปิ๋งก๊ก อักษรจีนเขียนดังนี้ 大日本國 คำว่า ไต้ยิดปิ๋งก๊ก คำนี้แปลว่า ญี่ปุ่นมหาประเทศ ถ้าหากจะแปลคำว่า ไต้เชงก๊ก ว่า เชงประเทศใหญ่ และแปลคำว่า ไต้ยิดปิ๋งก๊ก ว่าญี่ปุ่นประเทศใหญ่ก็ได้ แต่ยังไม่เคยเห็นใครแปล ถ้าหากจะแปลคำว่า ไต๋ หรือ ตา หรือ ต๋า คำนี้ว่า ใหญ่ ก็ได้ เคยเห็นเขาใช้แต่ส่วนแคบ ขอยกตัวอย่างเช่นคำว่า ไต้ซื้อ อักษรจีนเขียนดังนี้ 大事 คำว่า ไต้ซื้อ คำนี้แปลว่า การใหญ่ และคำว่า ไต้เกี๋ยมเก่ อักษรจีนเขียนดังนี้ 大減價 คำว่า ไต้เกี๋ยมเก่ คำนี้แปลว่าลดราคาใหญ่

ข. คำว่า ไถ่ คงจะเล็งเอาอักษรจีนตัวนี้ 太 และภาษาจีนทุกภาษาอ่านอักษรนี้ว่า ไถ่ เป็นส่วนมาก ในหนังสือฆังฮียีเตี่ยนแปลอักษรนี้ว่า ใหญ่ที่สุด และในหนังสือ ทงโพ้ว กล่าวว่าหนังสือตัวนี้คนครั้งโบราณเขาใช้เป็นนามสกุล ๆ หนึ่ง ขอยกตัวอย่างครั้งราชวงศ์เชง ใช้หนังสือตัวนี้ว่า ใหญ่ที่สุด เท่าที่เคยเห็นมีอยู่ ๒ คำ คือ

๑. ไท้เซี่ยงฮอง อักษรจีนเขียนดังนี้ 太上皇 คำว่า ไท้เซี่ยงฮอง คำนี้เป็นภาษาฮกเกี้ยน จะเป็นภาษาฮกเกี้ยนหรือภาษาแต้จิ๋วหรือภาษากลางก็ตาม คงแปลได้ความอย่างเดียวกันว่า พระพุทธเจ้าหลวง

๒. ฮองไท้เฮ่า อักษรจีนเขียนดังนี้ 皇太后 คำว่า ฮองไท้เฮ่า คำนี้ก็ยังเป็นภาษาฮกเกี้ยน แต่จะเป็นสำเนียงจีนภาษาใดก็ตาม คงแปลได้ความว่า พระพันปีหลวง อย่างเดียวกัน ถ้าหากคำว่า ไท คำนี้เนื่องมาจากภาษาจีนที่แท้จริงแล้ว ผู้บัญญัติคำว่า ไท ท่านคงจะเล็งเอาคำว่า ไถ่ คำนี้เป็นแน่ เพราะคำว่า ไถ่ คำนี้แปลว่า ใหญ่ที่สุด และเป็นนามสกุลของคนโบราณอีกด้วย ครั้นสืบเนื่องมาหลายชั่วคน คำว่า ไถ่ ก็แผลงตามสำเนียงมาทุกยุคทุกสมัยจนว่า ไท ตราบเท่าทุกวันนี้.

๓. คำว่า ไท้ คำนี้เป็นภาษาไทย แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ คงจะแผลงมาจากคำว่า ไถ่ หรือ ไท นั้นเอง เหตุใดจึงเขียนว่า ไทย ในหนังสือมูลบทบรรพกิจ ฉะบับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) หน้า ๑๓๒ กล่าวว่า คำไม้มลายเป็น ๒ อย่าง คำไม้มลายที่มีตัวยอสะกด ด้วยคำนั้นมาจากภาษามคธอย่าง ๑ คำที่มีแต่ไม้มลายล้วนด้วยเป็นคำไทยอย่าง ๑ การเขียนว่า ไท แล้วเอาตัว ย สะกดก็ยังว่าไทย ถ้าพิจารณาซึ้งไปอีกชั้น ๑ อาจเห็นได้ว่า ผู้มีอำนาจแผนกอักษรศาสตร์สมัยต่อ ๆ มาคงจะเห็นได้ว่า ภาษามคธเป็นภาษาบาลีอันขลัง จึงใช้ตัว ย สะกดคำว่า ไท ให้เขียนว่า ไทย ตามแบบภาษาบาลี.

คำวินิจฉัยที่ ๒

พระพินิจวรรณการ ชี้แจงว่าปัญหาว่า ไท กล่าวกันว่า

เนื่องมาจากคำจีนเหตุใดจึงเขียนว่า ไทย มีตัว ย แถม ไทย คำนี้ ตรวจดูภาษาไทยในจารึกสุโขทัยพบคำว่า "ไพร่ฟ้าข้าไท" หลายแห่ง ไม่มี ย แถมทั้งนั้น และคำว่า "ไท" เฉยๆ เช่นในเริ่มจารึกหลักที่ ๓ เริ่มบอกศักราชว่า "ศกราช ๑๒๗๙ ปีร (ก) า เดือนแปด ออกห้าค่ำวันสุกรหนไทกดด เราบูรพผลคุณิ นกกสดตร" ก็ไม่มีมีตัว ย แถม แต่คำว่า "พรญาฦๅไทย ราชผู้ เปนลูกพรญาเลือไทย" มีตัว ย แถม แผ่นที่ ๔ จารึก ภาษาเขมรว่า "๑๒๖๙ ศก กุร พระบาท กมรเดงอญ ฤไทย" ก็มีตัว ย แถม คำว่า ฦๅไทย เลือไทย ถ้าตัดตัวต้นอันเปนคุณ ศัพท์ออกเสียคงไว้แต่ ไทย ก็คงหมายว่าคนไทยหรือชาติไทยนี้เอง แต่เมื่อเปนเช่นนี้ทำไมจึงเขียน "ไท" เปล่าๆ ก็มี แถม ย เข้า ก็มี อาศัยหนังสือในจารึกนั้นให้แน่นอนไม่ได้เสียแล้ว ได้ก็เพียง สันนิษฐานโดยประมวญความในจารึกเหล่านั้น คือสันนิษฐานว่าตัว ย เกิดเมื่อเรียงจารึกเปนภาษามคธ (หลักที่ ๖) มีคำว่า "ติปิฎกภา วญฺญู ลิเทยฺยนามโก ราชา" อยู่ตรงบันทัดที่ ๗ ด้านที่ ๑ แห่ง ๑ และมีคำว่า "ลิทยฺยนามโก ธมฺมราชา" อยู่ตรงบันทัดที่ ๑๓ ด้าน ที่ ๓ อีกแห่ง ๑ เมื่อเรียงพระนามพระเจ้าแผ่นดินลงเปนภาษามคธมี ตัว ย แล้ว ภาษาไทยก็เลยใส่ ย ลงไปด้วยเพื่อให้พระนามขึ้นสู่ภาษา อันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งนับถือกันอยู่มาก แต่คำว่า ไท ที่มิใช่พระนามพระ เจ้าแผ่นดินยังปล่อยให้ล้นอยู่ก่อน เห็นจะใช้คำว่า "ไท" ไม่มีตัว ย ตลอดมาจนกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานีตอนต้น จะมาเริ่มใช้ตัว ย เติม

ภายหลังแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมา ด้วยปรากฏว่า เมื่อพระเจ้าติโลกราชผู้ครองนครเชียงใหม่ ทำสงครามกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนระอากลับเป็นไมตรีกันแล้ว หันเข้าหาการปกครองโดยทางชอบธรรม จัดการบำรุงพระพุทธศาสนา มีพระเถรานุเถระเล่าเรียนแตกฉานพระไตรปิฎกมาก ได้แต่งหนังสือภาษามคธขึ้นหลายคัมภีร์ พระเถระผู้ขึ้นชื่อลือนามในสมัยนี้ คือพระสิริมังคลาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนีอันได้รับยกย่องอยู่ในคณะสงฆ์บัดนี้ พระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งหนังสือไว้หลายคัมภีร์ ที่เป็นเหตุให้เกิด ไทมีตัว ย ก็คือคัมภีร์จักกวาฬทีปนี ปรากฏอยู่ในบานแผนกข้างท้ายคัมภีร์นั้นดังนี้

อิจฺจยํ นวปุเร ปติฏฺฐิตสีหพารามสฺส ทกฺขิณปจฺฉิมทิสายํ ปติฏฺฐิเต **เทยฺยภาสา**: สฺวนขฺวนฺติปากฏนามวิหาเร วสนฺเตน ฯ ล ฯ สิริมงฺคโลติ ครูหิ คหิตนาเมน มหาเถเรน ฯ ล ฯ กตา ฯ ล ฯ จกฺกวาฬทีปนี.

แปลได้ความว่า พระมหาเถรชื่อสิริมังคะละอยู่ในวิหารเรียกตามภาษา **เทยฺยะ** ว่าสวนขวัน อันอยู่ทางทิศหรดีแห่งวัดสีงหพ เมืองเชียงใหม่ ได้แต่งคัมภีร์จักรวาฬทีปนีไว้ด้วยประการดังนี้.

บทแต่งก็มีบอกไว้ว่าจุลศักราช ๘๘๒ (พ.ศ. ๒๐๖๓)

เมื่อไทยเป็นไมตรีกับเชียงใหม่ คงจะได้หนังสือนี้ลงมาเล่าเรียน เมื่อเห็นคำ เทยฺยะ ในหนังสือนั้นก็ใช้ตาม ด้วยภาษามคธเป็นที่นับถือกันมาก และการศึกษาในครั้งนั้นก็อาศัยพระเป็นพื้น คำไท มีตัว

ย จึงกลมกลืนเข้าสนิทสนมด้วยประการฉะนี้.

เมื่อเขียนพรรณนาคำว่า ไทย มาถึงเพียงนี้ ทำให้ระลึกถึงคำว่า ไท้ อันยังใช้กันอยู่มากในพวกกาพย์กลอน ไท้ ก็คือ ไท เดิมอันไม่มีตัว ย นั้นเอง แต่ทำไม "ไท้" จึงไม่ถูกเติมตัว ย ด้วย ข้อนี้ก็ต้องตอบโดยหลักว่า ภาษามคธไม่มีไม้โท เข้ากันไม่ได้ และไท้ จะแปลว่ากะไร ความรู้สึกในเวลานี้ดูเหมือนจะแปลกันว่าคำแทนพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ใช้ในทางแทนเทวดาก็มี ถ้ายกให้ว่าเป็นคำจีนดังที่พระเจนจีนอักษรได้แปลแล้ว ปัญหาเรื่องแปลว่ากระไรก็ไม่มีในคำนี้ แต่เมื่อประชุมคราวก่อน (วันที่ ๓๐ เมษายน) ศาสตรีได้เขียนคำ "ท่าน" เสนอประชุมไว้คำ ๑ ว่าใกล้ที่สุดกับภาษาทมพซึ่งเป็นภาษาของศาสตรีเอง มีอธิบายแห่ง ๑ ว่า "ตันไต" แปลว่า "ท่านพ่อ" ผู้แลดูตัวหนังสือคือ "ตันไต" คงจะนึกว่า ข้าพเจ้าเอา "ตันไต" มาเทียบกับ "ไท้" ทำไม ไม่เห็นรูปร่างและเสียงใกล้กันเลย แต่ถ้าท่านได้ยินศาสตรีพูดจะนึกพิศวงว่าใกล้กันที่สุด เพราะสำเนียง "ตัน" ของเขา ฟังเกือบไม่ออกว่า ตัน ตั่น ตั้น ตั๊น ตั๋น หรือ ทัน ถั่น ทั่น ทั้น ถัน สำเนียง "ไต" ของเขาก็ ไต ไต่ ได้ ไต๊ ไต๋ หรือ ไท ไถ่ ไท่ ไท้ ไถ เพราะอักษรตอน ต ถ ท ธ ของเขามีตัวเดียว ข้าพเจ้าทำงานอยู่ด้วยกันเสมอเกือบจะว่าร่วมโต๊ะตัวเดียวกันก็ว่าได้เป็นเวลาตั้ง ๗ ปี แต่กระนั้นก็ยังต้องคอยครับหูฟังสำเนียงตัวหนังสือชะนิดนี้อยู่ เพราะฉะนั้น เมื่อตัน ไต ของทมิฬเข้ามาสู่ภาษาไท แต่เสียงไม่ได้เอาตัวหนังสือเข้ามาด้วย จะ

เป็นท่านไท้ คือท่านพ่อ (เช่นพ่อขุนรามคำแหง) ได้บ้างกระมัง แขกก็เพื่อนบ้าน จีนก็เพื่อนบ้าน เข้ามาคุ้นกันอยู่นานแล้ว ภาษาที่ไปโดนกันและหมายความใกล้กัน มิหนำซักจูงให้หมายความดีขึ้นด้วยใคร ๆ ก็ต้องโดดเข้ารับทันที เพราะถนัดปากถนัดหูอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ไท ไท้ แม้จะเป็นคำเดียวกัน ถ้าจับตัววางตาย ไท้ จะเป็น ไท ไม่ได้เลย แต่ ไท เป็น ไท้ ได้ คนไท ชาติไท จะเป็นภาษาแขกไม่ได้เลย เพราะพงศาวดารว่า ไท มาจากทางจีน แต่ท่านไท้ อาจปนกับแขกดังศาสตร์ว่าได้กระมัง.

๓. คำว่า ขุน เช่นความว่า พ่อขุน ลูกขุน และพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เข้าใจกันว่าเป็นคำมาจากภาษาจีนนั้นมีอธิบายอย่างไร.

คำวินิจฉัยที่ ๑

พระเจนจีนอักษร บอกอธิบายว่า ขุน คำนี้เทียบกับภาษาจีน หรือภาษาจีนเทียบกับภาษาไทย ในภาษาจีนมีสำเนียงใกล้อยู่ ๒ คำ ใจความก็ใกล้กันหรือตรงกันก็ว่าได้ คือ

ก. ภาษาจีนคำว่า กุน อักษรจีนเขียนไว้ดังนี้ 君 หนังสือตัวนี้ สำเนียงจีนทุกภาษาว่า กุน เป็นส่วนมาก ในหนังสือ ไต้อู้มัก กล่าวว่า ผู้ที่มีบุญญฤทธิ์ซึ่งเทพยดาดินฟ้าอากาศ ให้อุบัติมาเป็นประมุขของมหาชนชาติหนึ่ง มีอาณาจักรกว้างใหญ่ไพศาล คือพระเจ้า

แผ่นดินนั้นและเป็นกุน. ในหนังสือยี่เล้ยกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าประเทศราช และขุนนางที่มีบ้านส่วย ทั้งนี้ยกย่องว่ากุน ในหนังสือเสี่ยวเง็ย กล่าวว่า คำว่า กุน เป็นคำยกย่องเจ้าประเทศราช และคำว่า อ๋อง เป็นคำยกย่องพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าพิจารณาคำอธิบายของหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว คำว่า กุน คำนี้คงบัญญัติขึ้นก่อน และคำว่า อ๋อง คำนี้คงจะบัญญัติขึ้นภายหลัง.

ข. ภาษาจีนคำว่า กุ๋น อักษรจีนเขียนดังนี้ 郡 หนังสือตัวนี้สำเนียงจีนทุกภาษาอ่านว่า กุ๋น เป็นส่วนมาก ในหนังสือ ฆังฮียีเตียนกล่าวว่าครั้งราชวงศ์จิวได้เป็นใหญ่ในเมืองจีน ตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช ๕๙๑ ปี ถึง พ.ศ. ๒๙๗ ได้ใช้คำว่า กุ๋น คำนี้ เป็นสาธารณนามของเมืองน้อย เช่นเมืองพิมาย ว่า กุ๋นพิมาย เมืองปักธงไชย ว่า กุ๋นปักธงไชย เป็นต้น ต่อมาครั้งราชวงศ์จิ๋น ได้เป็นใหญ่ในเมืองจีน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๙๘ ถึง พ.ศ. ๓๓๗ จึงใช้คำว่า กุ๋น คำนี้ เป็นสาธารณนามของเมืองใหญ่ ตรงกันข้ามกับครั้งราชวงศ์จิว เช่นเมืองนครศรีธรรมราชว่า กุ๋นนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมาว่า กุ๋นนครราชสีมา เป็นต้น.

คำว่า ขุน คำนี้ ถ้าหากว่ามาจากภาษาจีนแท้จริงแล้ว ผู้บัญญัติคำว่า ขุน ท่านคงจะเล็งเอาคำ กุน เป็นแน่ เพราะคำว่า กุน คำนี้แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ แต่พวกจีนในปัจจุบันนี้ใช้คำว่า กุน คำนี้หมายความว่า นาย เช่นนาย ก. นาย ข. เป็นต้น ส่วนคำว่า กุ๋น ที่แปลว่า เมือง ถ้าจะเทียบกับคำว่า ขุน ยังห่างไกลกันมาก

เพราะคำว่า ขุน เป็นสาธารณนามยกย่องผู้เป็นใหญ่ตรงกับคำว่า กุน อันแท้จริง.

วินิจฉัยที่ ๒

พระยาอนุมานราชธน และ **พระสารประเสริฐ** บอกอธิบายมาอีกนัยหนึ่งว่าคำว่า–ขุน เช่นในความว่า พ่อขุน ลูกขุน พ่อขุนรามคำแหง จะมาจากภาษาจีน หรือภาษาอะไร ยังไม่ทราบแน่ เพราะในภาษาต่าง ๆ มีคำที่แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ และ พระเจ้าแผ่นดิน, ทั้งออกเสียงใกล้กับคำว่า–ขุน ก็มีอยู่หลายภาษา. ว่าทางภาษาจีน ข้าพเจ้าค้นพบอยู่ ๓ ตัว ซึ่งในสำเนียงแต้จิ๋วว่า–กุน[๑] ทั้งนั้น. ขอเขียนรูปและจดคำแปลจากปทานุกรมภาษาจีนที่ข้าพเจ้ามีอยู่ ดังนี้–

๑– 軍 แปลว่า ที่ซึ่งล้อมไว้ กองทัพ แม่ทัพ หัวหน้า, และแปลเป็นอื่น ๆ ได้อีกมาก แต่ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่จะพูดนี้. ข้าพเจ้าเคยดูการเล่นหมากรุกจีน ถึงตอนรุก ฝ่ายที่รุกร้องว่า–กุน เป็นการบอกฝ่ายปรปักษ์ให้รู้ตัว จะได้ย้ายขุนฝ่ายตนไปเสียให้พ้นตารุก. สอบได้ความว่า กุน ที่บอกให้รู้ตัวว่า รุก ใช้อักษร–กุน ตัวนี้. คำว่า ไต้เจียงกุน–นายทหารใหญ่ จงกุน หรือ ตงกุน–แม่ทัพ ก็ใช้–กุน ตัวนี้. และอาจเชื่อมกับคำอื่น แปลความไปในทางเกี่ยวกับการ

---

๑. นี้ถ่ายเป็นเสียงสามัญกลาง ๆ แต่จะออกสำเนียงเป็น กุน กุ่น กุ้น กุ๊น กุ๋น อย่างไรก็ได้.

รบทัพจับศึกได้อีกหลายตัว. กุน คำนี้ จะมีความใกล้กับไทย เห็นจะในคำว่า ขุนพล.

๒– 君 แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าผู้ครองแคว้น หัวหน้า บิดาข้าพเจ้า บรรพบุรุษข้าพเจ้า, และแปลอื่นๆ ได้อีกมาก. ตัวนี้มักใช้ตามหลังนามพระเจ้าแผ่นดิน เช่น เคียนล่งกุน ซึ่งแปลว่า พระเจ้าเคียนหลง. ถ้าเอาตัว–กุน คำที่สองนี้ ไปเชื่อมเข้ากับคำอื่น, จะมีความหมายอย่างนี้–

กุนจู๊=พระเจ้าแผ่นทิน. จู๊ ก็แปลว่า หัวหน้า หรือ บิดี, เสียงใกล้ไปในคำว่า-เจ้า. เมื่อ–กุน แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน และหัวหน้า, จู๊ ก็แปลเป็นอย่างเดียวกัน, เป็นการซ้อนคำ จึงน่าจะตรงกับที่ว่า ขุน–หลวง พระ–เจ้า กระมัง?

กุนจื๊อ=ผู้ดี คนชั้นสูง ผู้ที่ควรนับถือ ฯลฯ แปลตามพยัญชนะว่า ลูกของกุน หรือ ลูกกุน, ใกล้กับคำว่า ลูกขุน มาก.

กุนมิ้น=ผู้ปกครอง และอาณาราษฎร.

กุนฉิ้น=เจ้าและอมาตย์. (ฉิ้น คำนี้มีเรารู้จักกันดี ในคำว่า ตงฉิน กังฉิน)

กุนเหม็ง=คำสั่งของกุน พระราชโองการ.

กุนอ๊วง=พระเจ้าแผ่นดินเอกราช.

กุนอ้วงก๊ก=ประเทศมีพระเจ้าแผ่นดินครองเป็นเอกราช.

๓– 郡 แปลว่า ที่ซึ่งชนหมู่มากชุมนุมกัน เห็นจะหมายถึงเมือง แคว้น เขตต์แดน, ในคำอธิบาย ว่า กุน คำนี้หมายความว่า

แคว้นที่แบ่งออกสำหรับการปกครอง มีขนาดและลักษณะต่าง ๆ กัน ตามยุคสมัย สุดแต่จะเป็นสมัยราชวงศ์ไหน ก็มีความหมายเป็นอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะกล่าวให้เกินต้องการในที่นี้. คำว่า–กุน นี้ พึ่งจะมาเลิกใช้ในสมัยราชวงศ์เหม็ง คือเปลี่ยน–กุน เป็น–ฮู้ (กวางตุ้ง=ฟู) แปลว่า หัวเมืองชั้นโท(๑) และเป็น–จิว (กวางตุ้ง=เจา) ว่าหัวเมืองชั้นจัตวา.

กุน คำนี้ สำเนียงกวางตุ้งว่า–กวัน หรือ–แกวน ใกล้กับคำว่า–แคว้น ในภาษาเรามากทีเดียว. อนึ่ง มีข้อที่ควรสังเกตในคำ กุน ตัวที่สามนี้ ผิดจาก กุน–ตัวที่สอง ที่มีรูปร่างอย่างนี้ 阝 (จีนเรียกว่า หูงัว) เพิ่มลงข้างหลัง. รูปหูงัวนี้ ได้ความว่าแผลงมาจากคำว่า อิบ 邑 (กวางตุ้งเป็น–ยับ), ถ้าเขียนไว้หลังตัวอื่น, ให้แปลว่าเมือง หรือ ประกอบกับเมือง. เพราะฉะนั้น กุน–ตัวที่สามนี้ น่าจะหมายความว่า เมืองของกุน หรือ เมืองที่กุนปกครอง. เลยทำให้นึกไปถึงคำว่า พ่อขุน, ซึ่งบางที ขุน ในคำนี้จะแปลว่าเมือง อย่างของจีนกระมัง? ถ้าเป็นไปได้เช่นนั้น คำว่า พ่อขุน ก็คือ พ่อเมือง.

กุน–ตัวที่สาม ถ้าเชื่อมกับคำอื่น จะมีคำแปลเช่น–

กุนอ๊วง=เจ้าชั้นที่สอง, คือชั้นหลาน.

กุนจู๊=ธิดาของเจ้าชั้นที่หนึ่ง. ผิดจากคำ–กงจู๊ ซึ่งแปลว่า

---

(๑) สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพตรัสว่า เป็นเมืองชั้น "ขุน" ครอบครอง.

ราชธิดา.

ใน-กุน ทั้งสามคำที่อ้างมาข้างต้นนี้ ถ้าจะให้เลือกว่าตัวไหนใกล้กับคำว่า-ขุน ก็เห็นจะสมัครเลือกตัวที่สอง. อันที่จริง ตัวที่สามก็เนื่องมาจากตัวที่สองนั่นเอง, จะเรียกว่าตัวเดียวกันก็คงได้.

เมื่อในภาษาจีน มีคำที่ใกล้กันถึงเช่นนี้ จะด่วนทึกทักว่า-ขุนของเราออกมาจากจีน ก็ยังไม่มีหลักฐานอะไรมายืนยันว่าเป็นจีนคำไหนแน่, นอกจากว่าในภาษาจีนก็มีเท่านั้น. ทั้งคำที่หมายความว่า หัวหน้าผู้เป็นใหญ่ ผู้ปกครอง เจ้านาย พระเจ้าแผ่นดิน หรือคำอื่นที่มีความหมายทำนองนี้ ในภาษาชาติอื่น ก็ยังมีอีกมาก, เช่น-

ภาษาทมิฬ มีคำว่า-โกน แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน. คำนี้ได้เคยเห็นในหนังสือเรื่องอะไร เวลานี้ก็ระลึกไม่ได้เสียแล้ว เพราะล่วงมานาน. แต่จำได้ว่าเคยสอบถามพราหมณ์ ป.ศ. ศาสตรี รับว่าเป็นเช่นนั้น.

ภาษาตาด มีคำว่า คาน หรือ ข่าน แปลว่า เป็นใหญ่เป็นหัวหน้า, เช่น พระเจ้าเชงคิสข่าน, พระเจ้ากุบไลข่าน เป็นต้น.

ก็ชาติทมิฬ และชาติตาด นี้ ถึงมีภูมิลำเนาอยู่คนละมุมโลกจากเหนือมาใต้ ก็จริง, แต่ว่าหลักภาษาคล้ายคลึงกันมาก จนนักปราชญ์ชาวตะวันตกโน้มไปในทางที่ว่ามาจากต้นภาษาเดียวกัน และจัดรวมเข้าไว้ในภาษา ที่เขาขนานว่า ตราเนียน. เมื่อฉะนี้ คำว่า-โกน และ-ข่าน ก็อาจออกจากแหล่งเดียวกันได้.

และก็ไม่น่าจะแปลกใจ ที่คำว่า ขุน กุน โกน และ ข่าน

มาพ้องกัน เพราะอาจเป็นคำออกจากภาษาตราเนียน มีมานมนานแล้ว. ต่างชาติที่นักปราชญ์ยุคติว่ามีสัมพันธ์กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ ต่างเอาไปใช้ก็ได้. ไม่จำเป็นว่าถ้ามีพ้องกันในภาษาจีน จะต้องมาจากจีนชาติเดียวเสมอไป. ทั้งจีนจะเอาไปจากภาษาไทยเดิมของเราบ้างจะไม่ได้หรือ? เพราะในยุคราชวงศ์จิว ครั้งเดียวกีกราวพุทธกาลเมืองจิ๋นและเมืองฌ้อ ก็ได้เคยมีอำนาจเป็นใหญ่ในประเทศจีน. เมืองจิ๋นอยู่ทางทิศตะวันตกของจีน เป็นเมืองของชาติหนึ่ง (ซึ่งเพื่อความสะดวก ขอรวมเรียกว่า) คือชาติตาด. ส่วนเมืองฌ้อ อยู่ทางทิศใต้ของจีน เป็นเมืองของชาติต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกเพื่อความสะดวกตามภาษาจีนว่า ม่าน อันรวมชาติไทยเดิมอยู่ด้วย. ก็เมื่อสองเมืองนี้เคยเป็นใหญ่ครอบงำประเทศจีนมาแล้วคราวหนึ่ง, ก็เป็นธรรมดาแน่แท้ ที่ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนภาษาและอื่น ๆ ของสองชาตินี้ จะต้องถูกจีนนำเอาไปใช้ จนเข้าไปซึมซาบกลายเป็นของจีนไปเสีย, ก็อาจเป็นได้.

อนึ่ง ถ้ายังจะคิดใจถามว่า กุน และ โกน เป็นตัวละอักษรกับ ขุน คือ–ก และ–ข จะว่ามาจากแหล่งเดียวกันได้อย่างไร นั้น. ตามที่ได้สังเกตมา อักษร ก ข ค สามตัวนี้ ใช้แทนกันและกันได้ดี เพราะมีฐานกรณ์อันเดียวกัน. ยิ่งภาษาทมิฬด้วยแล้ว ก็ใช้–ก ตัวเดียวเป็นพอประสงค์ แทน ข ค ฆ ทั้ง ห ก็ได้. ยกตัวอย่าง คุห ในภาษาสันสกฤต แต่ในภาษาทมิฬเป็น กุกัน ('อัน' เป็นสกรรถท้ายศัพท์เพศชายของทมิฬ ซึ่งในคำเดิมเป็นอะการันต์ เช่น

ชิวัน สุริยัน เทวัน), ตกมาถึงเรากลายเป็น ขุขัน, แล้วเติม ธ์ ลงไปอีกทีหนึ่งเป็น ขุขันธ์ เพราะเคยมือที่เขียนแต่ ขันธ์ จนชินมา. ในหนังสือว่าด้วยประเทศสยาม แต่งเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมรวบรวมพิมพ์ เขียนชื่อเมืองขุขัน ด้วยอักษรโรมันเป็น Kukan, ตรงกับสำเนียง–กุกัน มากกว่า–ขุขัน.

และยังมีคำอื่น ๆ อีกหลายคำที่ใช้ ก ข ค ปน ๆ กันอยู่ เช่น

ก	ข	ก	ค
เกษม	เขษม	กรุ่น	ครุ่น
กบฏ	ขบถ	กรูด	ครูด
กระหนาบ	ขนาบ	กร่ำ	คร่ำ
กัดกัน	ขัดกัน	กรุย	ครุย
กนิฐ	ขนิฐ	จันทโกรพ	–โครพ
เกมร	เขมร	กำแหง	คำแหง
เกิน	เขิน	กิง	คิง (King)

ข	ก	ข	ค
ขับ (ร้อง)	กรับ	ขั้น	คั่น
ขีด	กรีด	ขับขัน	คับขัน
ขุ่น	กรุ่น	ขัดค้าน	คัดค้าน
เขะขะ	เกะกะ		
ขวาง	กว้าง		

เมื่อเรื่อยเจื้อยมาถึงเพียงนี้ อยากจะออกความเห็นเตลิดต่อไปสักหน่อยถึงคำ – โขน และละคอน ว่าเป็นคำเดียวกัน, ในภาษาชะวาเรียกละคอนว่า Lakon ละกน, นัยว่าออกจากธาตุคือ ละกุ ในความว่า ไป หรือ เยื้องกราย (ดู J.R.S.B.A.S, No. 24 ในเรื่องละคอนชะวา). ถ้าเปลี่ยน – ก ในคำ – ละกน เป็น – ข, ก็จะเป็น – ละขน, ในภาษาเขมรเรียกว่า ละโขล.[๑] พยางค์หน้าเป็นลหุไม่ถาวร เลยหายไป หรือไม่จำเป็นต้องพูด อย่างชาวปักษ์ใต้แหลมมลายูมักตัดออกเสมอ เช่น – กระชุ เป็น – ชุ. ถึงในคำชะวาที่ออกจากสํสกฤต เช่น – อนุเคราะห์ เหลือแต่ – นุเคราะห์ เป็นต้น. เพราะฉะนั้น คำว่า – ละขน จะเหลือแต่พยางค์หลังว่า – ขน ก็ไม่แปลกกว่าเขา. ขน – กลายเป็น – โขน ก็ได้เพื่อนอีก เช่น ขมรม เป็นโขมโรม.

---

๑ น เป็น ล นี้ ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๘ ก็มีว่า "ช่อยเหนือ" (คือ ช่วยเหลือ). หรือในคำว่า จันทนเป็น Sandal-wood. หรือคำว่าทิศใต้ จีนว่า นัน (เช่น นันกิน), จีนใต้เป็น – หน้ม (เช่น น่ำเกีย = นันกิน), แล้วพวกอื่นเปลี่ยน – นเป็น – ล เป็น – หลัม (เช่น ไหหลำ), อีกฝ่ายหนึ่ง เสียงตัว – มสะกด เป็นเสียง – ง สะกด จึงออกสำเนียงคำนั้นว่า – ล่าง, อันเป็นที่เข้าใจได้ว่า (เหนือ หรือ บน) ใต้ หรือ ล่าง, ใช้กันได้.

ในภาษาอังกฤษ เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า-คิง, คำนี้ก็มีเสียงคล้ายคำว่า-ขุน. ในออกษฟอรดดิกชนารี (ด้วยพระกรุณาในกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) ให้คำเทียบในภาษาอื่นๆที่เป็นภาษา อินเดีย-ยุโรปด้วยกันไว้หลายคำ. แต่มีคำในภาษาเยรมันเก่า (O.H.G.) ว่า จุนนิง, จุนนิก (Chunning, Chunnic), และในภาษาเยรมันว่า กึง, กุง (Küng, Kung). ในภาษาสวิเดนว่ากุง. (เสียงที่ข้าพเจ้าถ่ายมานี้อาจไม่ถูกทีเดียวก็ได้ เพราะไม่มีความรู้ในภาษาเหล่านี้เลย). เป็นการประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่คำว่า-กุน ในภาษาจีน จะออกสำเนียงว่า-กุง หรือ-จุง ก็ได้,[๑] มาพ้องสำเนียงกับคำในภาษายุโรปที่กล่าวมาข้างต้น. ยิ่งกว่านี้ ศาสตราจารย์มักษมึลเลอรกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องภาษาศาสตร์ (The Science of Language) ว่า คำว่า-คิง ซึ่งแปลว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้น ออกจากคำว่า คินิง (Cyning) โดยธาตุเดียวกับคำว่า-ชนก ในภาษาสังสกฤต ซึ่งแปลว่าเป็นบิดา, หรือผู้ให้กำเนิดแห่งชาติตน, หรือผู้ปกครองอย่างพ่อ. ไปพ้องกับคำแปลแห่งหนึ่ง ของคำว่า กุน-ตัวที่สอง ที่ในภาษาจีนว่า บิดาข้าพเจ้าบรรพบุรุษข้าพเจ้า.

ไม่เคยนึกเลยว่า คิง และ กุน ขุน จะมีเนื้อความใกล้ชิดเกี่ยว

---

๑ ก และ จ นี้ ท่านว่าเป็นตัวเดียวกัน แผลงใช้แก่กันและกันได้ เช่น จรวจ-กรวด. Chin (อังกฤษ) = Kinn (เยรมัน). เกียง ในภาษาจีนเป็น เจียง ก็ได้.

ข้องกัน ด้วยเป็นคนละพวกภาษาแท้ ๆ. แต่ก็ว่าไม่ได้ เพราะเป็นของบรมนมนานโบราณมาแล้ว, ใครเล่าจะกล้าปฏิเสธลงไปได้ว่ามนุษย์เราไม่เคยเกี่ยวข้องกัน ? เพราะฉะนั้น คำว่า – ขุน จึงยุติลงไปไม่ได้ว่ามาจากจีนหรือมาจากภาษาอะไร, หรือใครได้ไปจากใคร, นอกจากที่เคยประสพมาว่า มีคำคล้ายคลึงกันในคำว่า – ขุน อยู่มากภาษา เท่านั้นแล.

๔. คำว่า มุสิกนาม โสณนาม คชนาม ฯลฯ ที่มีตอนท้ายประกาศเลื่อนกรมเจ้านายนั้น สงสัยว่าจะหมายถึงปีประสูติหรือปีที่ได้เลื่อนกรมหรือเฉลิมพระยศ แต่สอบดูเห็นผิดคะเนทั้งสองประการ ที่ว่ามุสิกนาม โสณนาม คชนาม ฯลฯ นี้มีหลักฐานว่าอย่างไร.

คำวินิจฉัย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงขอให้พระยาโหราธิบดีค้นหาหลักฐานทางตำราโหราศาสตร์ พระยาโหรา ฯ ถวายอธิบายว่า คำว่า มุสิกนาม โสณนาม คชนาม ฯลฯ ที่มีตอนท้ายประกาศเลื่อนกรมเจ้านายนั้น นามทั้งนี้มีมาในทางโหราศาสตร์ ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นนามพระเคราะห์ทั้ง ๘ และมีอักษร ๘ หมู่ คือ

๑. อาทิตย์ อักษร อะ อา อิ อุ เอ โอ ครุฑนาม

๒. จันทร์ อักษร กะ ขะ คะ ฆะ งะ พยัฆนาม

๓. อังคาร อักษร จะ ฉะ ชะ ฌะ ญะ สีหนาม

๔. พุธ อักษร ฎะ ฐะ ฑะ ฒะ ณะ โสณนาม

๗. เสาร์ อักษร ตะ ถะ ทะ ธะ นะ นาคนาม

๕. พฤหัสบดี อักษร ปะ ผะ พะ ภะ มะ มุสิกนาม

๘. ราหู อักษร ยะ ระ ละ วะ คชนาม

๖. ศุกร์ อักษร ศะ หะ ฬะ อัชนาม

ที่เรียงมานี้ท่านเรียงตามพระเคราะห์ประจำทิศ และวิธีที่ใช้นามนี้ ท่านหมายอักษรตัวต้นกับตัวที่ ๒ และตัวปลายเป็นเกณฑ์ ถ้ายิ่งได้ ๓-๔-๕ อักษรยิ่งดีมาก ฉะนั้นท่านจะตั้งชื่ออันใด ๆ ท่านประกอบเอานาม ๘ หมู่นี้ว่าเป็นมงคลและมีอายุมีเดชอำนาจ เช่น ท่านตั้งชื่อเมืองว่า อยุธยา หรือ รัตนโกสินทร ๆ ท่านหมายเอาตัว ยะ ระ ตัวต้นกับตัวที่ ๒ วรรคของราหู ชื่อคชนาม กรุงเทพ ๆ เป็นคชนาม และการตั้งกรมเจ้านายก็ดุจกัน ท่านหมายเอาชื่อที่ตั้งนั้นเองเป็นนาม เช่น พระนาม นเรศร ๆ หมายว่า นาคนาม พิชิต ๆ หมายว่า มุสิกนาม อดิศร ๆ หมายว่า ครุฑนาม นามทั้งนี้จึงมีในท้ายประกาศเลื่อนกรม (อีกนัยหนึ่งท่านจะหมายวารประสูติเป็นนาม)

แต่พระนามเดิมของเจ้านายท่านใช้ตามวารเป็นเกณฑ์ เช่น รัชกาลที่ ๕ วันอังคารท่านใช้อักษร จะ จุฬา ๆ กรมพระ

นเรศร ฯ วันจันทร์ ท่านใช้อักษร กะ กฤษดา ฯ สมเด็จกรม-พระยาดำรง ฯ วันเสาร์ ท่านใช้อักษร ตะ (ตะกับดะอักษรเดียวกัน) ดิศวร ฯ ตามคัมภีร์โหราศาสตรนิยมดังนี้ทุก ๆ พระองค์

หมวดเบ็ดเตล็ด

๑ เรื่องศัพท์บางคำ

พระราชธรรมนิเทศ ส่งอธิบายเรื่องศัพท์บางคำ ซึ่งได้คัดตอนจากปกิรณำพจนาดถ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ฉะบับราชบัณฑิตยสภาพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ มาลงดังนี้.

ก. เตลงพ่าย ยวนพ่าย

๏ อันพ่ายเอกนี้ว่าแพ้แปลขยาย เหมือนคำว่าโจรร้ายมันพ่ายหนี
เตลงพ่ายยวนพ่ายนิยายมี สองวาทีเทียบคำหรับฉบับบรรพ์
เตลงพ่ายอธิบายว่ามอญแพ้ อีกคำแปลยวนพ่ายไม่ผิดผัน
ว่าลาวแพ้แต่ต้องจำที่สำคัญ ว่ายวนนั้นก็ทำไมไผลเป็นลาว
คำว่ายวนยกเป็นชื่อลาวน้ำหมึก ความนี้ภูกจะใคร่รู้ดูสืบสาว
พวกพุงดำนิจะร่ำแต่เพรงคราว เขาเรียกชาวโยนกยกคำเดิม
ที่ต้นคำซ้ำตัดว่าโยนะ แปลงเอาโอไปเป็นวะสระเสริม
อ่านว่ายวนควรข้อไม่ต่อเติม ที่คำเดิมโยนางค์ราชวงษ์
ผู้รู้แท้แก้ไขไว้ฉะนี้ ดีมิดีดูความตามประสงค์
พากย์หะริภุญไชยก็ใช้ตรง จะเห็นลงว่าไม่งามก็ตามใจ ฯ

ข. ทำเนียม ธรรมเนียม

๏ หนึ่งคำใช้ว่าทำเนียมธรรมเนียมนี้ แต่เดิมที่ใช้ประจำคำสยาม
คือแผลงเทียมว่าทำเนียมคดีตาม ดูก็งามในระเบียบว่าเทียบเทียม
ซึ่งเปลี่ยนใช้ธรรมธอมีรอหัน คือทรงธรรม์จอมจบพิภพเลี่ยม
พระจอมเกล้าเหล่ากระวีไม่มีเทียม โปรดให้ใช้ธรรมเนียมอย่างนี้มา
ด้วยอ้างคำธัมมะนิยะมะ มะคะธะทางพจนภาษา
จะเขียนอย่างข้างไทยที่ใช้มา ก็เขียนว่าเป็นทำเนียมทำนองคำ
ธรรมเนียมนี้แปลความตามมคธ ว่ากำหนดธรรมดาอุส่าหส่ำ
เหนียกจงแน่แต่ลบทควรจดจำ ให้ชัดชำนาญนึกเร่งตฤกตรอง ฯ

ค. โมโห

๏ หนึ่งคำกล่าวเค้ามูลเป็นมคธ แต่เลื่อนลดความบาฬีที่บรรหาร
คือโมโหเวทนาใช้มานาน กับสังสารนี้อีกคำจำวินิจ
โมโหนั้นแปลว่าหลงตรงกับศัพท์ ข้างไทยกลับใช้ว่าโกรธโทษะจิตร
เหมือนโมโหขึ้นมาข้าไม่คิด ผิดก็ผิดชอบก็ชอบคงตอบมัน
เหนคนหยิ่งโยโสโมโหเกิด ดูเอาเถิดเขามายั่วโมโหฉัน
โมโหกลุ้มรุมจิตรคิดไม่ทัน เช่นนี้นั้นพูดโมโหว่าโกรธา
ความระแวงแผลงพลาดคลาดมคธ ยกเป็นพจน์ข้างสยามภาษา
ด้วยทั้งเด็กผู้ใหญ่ใช้กันมา ต้องยอมเป็นวาจามคธกลาย ฯ

ง. เวทนา

๑ เวทนาเป็นภาษามะคะธะ ในคำพระบาฬีนั้นมีหลาย
เนื้อความแปลเหมือนเหมือนไม่เคลื่อนคลาย จะขยายแปลคำจำวิจารณ์
เวทนาว่ารู้แจ้งอารมณ์ คือศุขทุกขมัธยมแยกบรรหาร
เกิดแต่ของข้องกระทบครบทวาร จักษุโสตลิ้นฆานทั้งกายใจ
คือตาดูหูฟังทั้งได้กลิ่น กับอีกลิ้นลิ้มรศกำหนดได้
กายกระทบถูกสำผัศท่านจัดไว้ วิญญาณในรู้ตระหนักประจักษความ
เมื่ออารมณ์มาสำผัศทวารหก ท่านแยกยกแบ่งปันสรรเป็นสาม
หนึ่งเป็นศุขคือสบายขยายนาม อนึ่งความทุกขร้อนซ้อนซุ่นทรวง
อนึ่งนั้นอุเบกขาว่าเพ่งเฉย คือแหวกเลยศุขทุกขอาไลยห่วง
ไม่มีทุกข์ไม่มีศุขสิ้นทั้งปวง สามกระทรวงนี้เป็นชื่อเวทนา
แล้วท่านแจกแยกคัดจัดอีกสอง ต่างด้วยคลองจิตรเดินในแถวห้า
โทมนัศโสมนัศถัดกันมา นี่ก็ชื่อเวทนาโดยอารมณ์
ยามเมื่อเห็นของงามฤๅยามสดับ ดนตรีขับร้องขานประสานสม
อีกเครื่องหอมได้สูบแลสูบดม ระสารมณ์เสพยรศที่โอชา
ได้สำผัศฟูกเบาะอีกผ้าผ่อน ละอออ่อนยั่วยวนดำฤษณา
ฤๅสังวาศนารีกลกรีฑา ซึ่งเอิบอิ่มในอุราระรื่นรมณ์
หนึ่งทราบความตามถานที่สังเกต ซึ่งบอกเหตุลาภยศกำหนดสม
ให้แจ่มจิตรฟูพื้นด้วยชื่นชม เรียกอารมณ์โสมนศจัดเป็นกอง
ถ้าได้เห็นแลได้ยินได้กลิ่นรศ ถูกแขงอยาบทราบบทยุบลผอง
ให้เศร้าจิตรเสียใจในทำนอง นี้เป็นกองโทมนัศเวทนา

ความในพระบาลีเช่นนี้แน่ ตามกระแสในมคธภาษา
ผิดกับเสียงคนไทยที่ใช้มา ว่าสมเพชเวทนากับทารก
แสนสงสารเวทนาหนักหนานัก ด้วยนงลักษณ์จะมาพรากไปจากอก
เวทนาสารพัดที่จัดยก เป็นวาจกวาจาภาษาไทย
เห็นลงในความว่าเอ็นดูหมด กระแสบทบอกความตามวิสัย
เป็นแผนกแยกจากมคธไป ยกเป็นคำคนไทยใช้กันเอง ฯ

๑. สงสาร

๏ ยังสงสารนี้อีกคำก็จำยาก จะวิภาครากโคนให้โดนเผง
เพราะคนไทยพูดใช้กันคฤานเครง ไม่ถูกเพลงกับมคธบทวิธี
คำสงสารซึ่งบรรหารตามมคธ ว่าท่องเที่ยวไม่กำหนดถานวิถี
คือเวียนว่ายตายเกิดในโลกีย์ จนไม่มีเบื้องต้นค้นไม่พบ
ท่านเรียกว่าสังสาระวัฏวน แทบทุกคนเวียนอยู่ไม่รู้จบ
หนึ่งท่านเรียกสงสารมหรรณพ ต้องหมุนไปกว่าจะพบพระนิพพาน
ความในพระคำภีร์นั้นมีชัด ท่านเรียกสังสารวัฏว่าสงสาร
ไม่ถูกกับคำไทยที่ใช้นาน คือสงสารสมเพชเวทนา
แสนสงสารเยาวมาลย์มิ่งสมร มาทุกขร้อนยากแสนสหัสสา
ซ้ำสงสารพระกุมารองค์นัดดา ความเช่นว่านี้สงสารขานข้างไทย
เป็นสองทางวางแยกแจกให้รู้ ถ้าใครดูแล้วอย่าคล่ำจำให้ได้
ผู้ที่มักพั้นเพือนได้เตือนใจ ดีกว่าไหลเล่อเลอะละเลิงเลย ฯ

๒. เรื่องเครื่องสักการะถวายพระเจ้าแผ่นดิน

อธิบายของพราหมณ์ สุพรหมัณย ศาสตรี

เรื่องเครื่องสักการะถวายพระเจ้าแผ่นดินนี้ พราหมณ์ สุพรหมัณย ศาสตรี ได้แต่งเสนอความเห็นท่านผู้หนึ่งซึ่งได้ปรึกษานานมาแล้ว บัดนี้ผู้แต่งได้ส่งเรื่องมาลงในบันทึกสมาคมวรรณคดี เพื่อขอให้สมาชิก ฯ ช่วยพิจารณาและอธิบายหลักฐานเพิ่มเติมให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก.

"ในคำแปลเวสสันดรชาดก (นิบาตชาดก เล่ม ๒๒ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ หน้า ๒๖๗) พรรณนาทางเสด็จว่า "ที่พื้นก็ดาดาษไปด้วยเครื่องบูชา ๕ อย่าง คือดอกหญ้าแพรกเข้าสารเมล็ดพรรณผักกาดทั้งดอกมะลิและเข้าตอกตลอด ๖๐ โยชน์" ได้สอบดูในคัมภีร์ภาษามคธ พบคำในชาดกฏฐกถา (ภาค ๑๐ พ.ศ. ๒๔๖๔, หน้า ๕๐๐) อธิบายคาถา "ปฏิยตฺโต ราชมคฺโค วิจิตฺโต ปุปฺผสนฺถโต" ฯลฯ ว่า "ปุปฺผสนฺถโตติ ลาชปญฺจมเกหิ ปุปฺเผหิ สนฺถโต" ดังนี้ ประโยคมคธนี้ได้ความรู้แน่นแฟ้นเพียงว่าสิ่งของที่ใช้ลาดราชวิถีนั้นมี ๕ อย่าง คำว่า "ลาช" ในนั้นทำความยุ่งยากเพราะตามธรรมดาแปลว่าเข้าตอก แต่ในประโยคที่อ้างมานี้ดูที่ศัพท์รวมคือ ปุปฺเผหิ ส่องความว่า ลาช เป็นดอกไม้ชะนิด ๑ เพราะอาจแปลได้อย่าง ๑ ว่า "ลาดด้วยดอกไม้มีลาช เป็นที่ ๕" ลาช ศัพท์นี้หนังสือดิกชันนารีสังสกฤตก็ว่าเป็นชื่อต้นไม้ชะนิด ๑ คือ "อุศีร" (ดูเหมือนจะเป็นต้นแฝก แต่ อุศีร หรือแฝก จะมีดอกด้วยหรือไม่ก็หาทราบไม่) ดิกชันนารีบาลีของ "สมาคม

วรรณคดีบาลี" (Pali Text Society ในประเทศอังกฤษ) ว่า "ลาช" เป็นดอกไม้ชะนิด ๑ แต่ที่มาของลาชศัพท์ตามที่อ้างไว้ในดิกชันนารีนี้ ทุก ๆ แห่ง แปล "ลาช" ว่า "เข้าตอก" ก็ได้ ถึงประโยคว่า "ลาช ปญฺจมเกหิ ปุปฺผหิ" ก็ควรแปลว่า "ด้วยดอกไม้ซึ่งมีเข้าตอกเป็นของประกอบที่ ๕" ดังนี้ เพราะมีธรรมเนียมในประเทศอินเดียมาแต่โบราณ เมื่อรับเสด็จเจ้าแผ่นดินโปรยเข้าตอกดอกไม้ก็ใช้โปรยเหมือนกัน หาหลักฐานได้ในวรรณคดีสังสกฤต เช่นนิพนธ์ของกาลิทาสเป็นต้น ดังนี้ บ่งชัดว่า อัฏฐกถา กล่าวชื่อไว้เพียง ๒ อย่าง คือ เข้าตอกและดอกไม้ และการโปรยดอกไม้และเข้าตอกตามทางเสด็จเป็นธรรมเนียมประเทศอินเดียซึ่งมีหลักฐานอยู่แล้ว ส่วนดอกหญ้าแพรกเข้าสารและเมล็ดพรรณผักกาด ซึ่งปรากฏชื่อในคำแปลนั้นไม่มีหลักฐานในบาลีหรืออัฏฐกถา มีแต่ที่ปันนิเวสสันตรชาดก ซึ่งพระศิริมังคลาจารย์ แต่งในเมืองเชียงใหม่แผ่นดินพระเจ้าติโลกราช จึงจะนำหลักฐานตามธรรมเนียมอินเดียมาอ้างไว้บ้างพอประกอบเรื่อง

เข้าสาร. เมื่ออวยพร ชาวประเทศอินเดียมีธรรมเนียมใช้เข้าสารโปรยไปด้วย เข้าสารนั้นย้อมสีด้วยขมิ้นหรือชาด และเรียกว่า "อกฺษตา"

ดอกหญ้าแพรกและเมล็ดพรรณผักกาด. หนังสือ "กุมารสมภพ" ของกาลิทาส ตอนที่ว่าด้วยการวิวาหะของนางอุมาว่าเวลานั้นทรงพวงมาลัยร้อยด้วยหญ้าแพรก (ไม่ได้กล่าวว่าดอกหญ้าแพรก) และเมล็ดพรรณผักกาดสีขาว ด้วยทั้งนี้เป็นของอันเป็นมงคล ดังนี้ แต่

การที่ใช้หญ้าแพรกและเมล็ดพรรณผักกาดเช่นนี้ ไม่ได้เคยเห็นมีกล่าวในหนังสืออันใดนอกจาก "กุมารสมภพ" นี้ ธรรมเนียมอีกประการ ๑ ใช้ล้วนแต่เมล็ดพรรณผักกาดสีขาวโปรยที่ทำพิธีเพื่อขับผีปีศาจ ฯลฯ

เรื่องเท่าที่อธิบายมาสรุปความได้ว่า เข้าสาร ดอกมลิ (แปลความกว้างออกไปว่า ดอกไม้ที่นิยมกัน) และเข้าตอกซึ่งปรากฏในคำแปลเวสสันตรชาดก ว่าใช้โปรยตามทางเสด็จนั้น ถูกต้องกับธรรมเนียมของประเทศอินเดียแล้ว แต่ที่นับหญ้าแพรกเข้าอีกนั้น หาไม่พบหลักฐานทั้งในบาลีและคัมภีร์สังสกฤต.

ความเห็นในเรื่องแปลงอักษรไทยเป็นโรมัน

ของกรมวิชชาธิการ กระทรวงธรรมการ

๑. **หลวงวิจิตรวาทการ** แถลงว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับสระนั้น ก็เห็นด้วยหลักการที่กรรมการได้ตั้งมา เพียงแต่จะเสนอความเห็นให้แก้ไขเล็กน้อย แต่ส่วนที่เกี่ยวแก่พยัญชนะนั้น หลวงวิจิตรวาทการไม่เห็นสอดคล้องกับหลักที่คณะกรรมการได้ตั้งไว้ ดังจะได้แถลงออกเป็นส่วน ๆ ไป.

ก. สำหรับสระ

๑. สระที่ใช้โดยลำพังและสระผะสม ตามที่กรรมการได้ทำมานั้นก็เห็นว่าดีมากอยู่แล้ว แต่ในเวลาที่ลองพิมพ์แบบสระเหล่านี้ดูในเครื่องพิมพ์ใหญ่ รู้สึกความลำบากอยู่ประการหนึ่ง คือ การใช้ Comma คือ , ให้ตัวหนังสือ เช่น o เป็นการเรียงลำบาก และต้องแยกบันทัดให้ห่างมาก ถ้ามิฉะนั้นก็เกือบไม่ทราบว่า Comma ตัวนั้นอยู่ในบันทัดใด หรือแม้จะทราบได้ก็ดูไม่งามตา แต่เครื่องพิมพ์ในเมืองเราตั้งแต่ได้บัญญัติวิธีเขียนภาษาบาลีโดยใช้จุดใต้ตัวหนังสือแทนการันต์แล้ว ก็มีเครื่องมือสำหรับใช้ Full Stop ใต้ตัวอักษรได้ง่าย

และชิดกันดี แต่ถ้าหากใช้ Full Stop คือ . ไว้ใต้ตัวหนังสือเช่น o̤ ดังนี้ ง่ายแก่การเรียง และแนบเนียนดี ในเรื่องนี้กล่าวสำหรับเครื่องพิมพ์ใหญ่ ถ้าเป็นพิมพ์ดีดแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหา แต่ถ้าคิดหาวิธีให้เป็นความสะดวกด้วยกันทั้งพิมพ์ใหญ่และพิมพ์ดีดด้วยแล้ว ก็ขอเสนอว่า ควรใช้ Full Stop คือ . ไว้ใต้สระแทน Comma เช่น o̤ ẹ

๒. การจัดแบ่งสระออกเป็น ๓ พวก คือ เป็นอย่างทั่วไป อย่างสั้น และอย่างยาว หรือที่จัดให้มี อย่างทั่วไปและอย่างชัดเจน เช่น a ă ā นั้น เห็นว่าเกินความต้องการ ควรให้มีแต่อย่างชัดเจนอย่างเดียว คือเอาอย่างทั่วไป เป็นอย่างเสียงสั้น ส่วนเสียงยาวนั้น คงเดิม คือใช้ – ข้างบน เช่น a (อะ) ā (อา) ī (อี) u (อุ) ū (อู) ดังนี้ เป็นต้น ให้เป็นที่เข้าใจกันว่า ถ้าไม่มี – ข้างบนจะต้องเป็นเสียงสั้น ถ้ามี – ข้างบนจะต้องเป็นเสียงยาว วางให้แน่นอนตายตัวไปเสียทีเดียว และถ้าทำดังนี้แล้ว แถวที่ใช้ ˘ ข้างบน เช่น ă ดังนี้ก็ไม่จำเป็นต้องมี ขอเสนอว่า การใช้เครื่องหมาย ˘ ไว้ข้างบนดังนี้ ทำให้การเรียงพิมพ์ลำบากอย่างยิ่ง แม้แต่จะพิมพ์ดีดก็ลำบากเหมือนกัน แถวที่ใช้ ˘ อย่างนี้ทั้งแถว ควรตัดออกได้ เพราะไม่จำเป็น และที่มีไว้ก็ทำความลำบากให้มาก.

ข. สำหรับพยัญชนะ

ในเรื่องพยัญชนะนั้น การที่คณะกรรมการเพ่งเล็งเอา Phonetic คือการออกเสียงเป็นสำคัญนั้น ก็มีเหตุผลอยู่ แต่แบบที่กรรมการตั้งมานั้น หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่า เป็น Phonetic มากเกินไป และจะเกิดความลำบากขึ้นภายหลัง ในเวลานี้เรากำลังทำการแปลงอักษรไทยเป็นอักษรฝรั่ง แต่เราต้องระลึกถึงว่า ในภายหน้าเราจะต้องทำการแปลงอักษรฝรั่งลงเป็นไทยบ้าง และการแปลงทั้งสองอย่างนี้ ถ้าจะวางหลักเป็นอย่างเดียวกันไม่ได้ ก็ควรให้มีหลักที่ใกล้กันที่สุด ฉะนั้นจะลืม Scientific เสียทีเดียวไม่ได้.

การถือ Phonetic เป็นสำคัญนั้น ถ้าเชื่อแน่ไว้ว่า ฝรั่งจะอ่านถูกต้องตามที่เราต้องการจริง ๆ ก็เป็นการดีมาก แต่หลวงวิจิตรวาทการได้ลองเอาคำที่กรรมการตั้งเป็นตัวอย่างไว้ให้ฝรั่งอ่านดู ก็ไม่ได้ Phonetic ตามที่ต้องการ เช่นลองเอาคำ "วัดเบญจมบพิตร" ให้อ่าน ก็ได้เสียงเป็นอะไรอื่นไปหมด ไม่ได้เสียงว่า "วัดเบญจบพิตร" ที่เราต้องการให้เป็น ได้ลองเอาคำว่า "หนองน้ำจืด" ให้อ่าน ก็ไม่ได้ Phonetic ของ "หนองน้ำจืด" เลยกลายเป็นอะไรไปไม่ทราบ.

เมื่อปรากฏว่า การถือ Phonetic เป็นหลัก ไม่ทำให้เราได้ Phonetic สมความประสงค์แล้ว ก็ถือ Scientific เป็นหลักเสียดีกว่า.

การที่กรรมการวางหลักให้ใช้ตัวสกดตัวเดียว เช่น แม่กนก็ใช้ N สกดทั้งหมด และแม่กด ก็ใช้ T สกดทั้งหมดนั้น หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่าแทนที่จะทำให้ง่ายขึ้น กลับจะทำให้ยาก เพราะจะต้องวางหลักขึ้นอีกข้อหนึ่งว่าตัวหนังสือตัวเดียวกัน เมื่อเป็นตัวสกดอยู่ท้ายคำให้ใช้อย่างหนึ่ง เมื่ออยู่กลางคำให้ใช้อย่างหนึ่ง เช่นคำว่า ราช (ราชะ) ตัว ช ตัวนั้น ถ้าอยู่กลางคำเช่น ราชบุรี ต้องใช้ Ch แต่ถ้าไปอยู่ท้ายคำ เช่น นครศรีธรรมราช ต้องใช้ตัว T แต่ถ้าจะถือลงให้แน่ว่า ตัว ช ต้องใช้ Ch เสมอ ไม่ว่าอยู่ที่ไหนดังนี้จะดีกว่า.

รวมความตามความเห็นของหลวงวิจิตรวาทการว่า การถือ Phonetic มากเกินไป จะสะดวกแต่ในเบื้องต้น แต่จะไปลำบากภายหลัง และทำให้เสียหลักอักษรศาสตร์ไปหมด ฉะนั้น หลวงวิจิตรวาทการ จึ่งขอเสนอว่าตามหลักการ (In incpriple) ควรถือ Scientific เป็นสำคัญแต่ถ้า Scientific นั้นไปขัดกับ Phonetic เข้า จึ่งโอนเข้าไปหา Phonetic.

อาจมีผู้ค้านว่า ถ้าถือ Scientific มากเกินไป คำที่เขียนเป็นไทยอย่างหนึ่ง เมื่อเขียนเป็นฝรั่งจะกลายเป็นอย่างหนึ่ง เช่น คำไทยว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เราเขียนตัวฝรั่งว่า Chulalankarana University ข้อนี้ทำให้ผิดสำเนียงไปมาก แต่ความผิดอันนี้ไม่ใช่เพราะเราเดิรตาม Sitccnific ที่จริงเป็นเพราะเดิรเกินเขตต์ Scienific ไป เป็นความผิดของเราเองที่เราไม่แปลงคำไทยเป็นฝรั่ง

ลงไปโดยตรง เราเดิรทางอ้อมมากเกินไป คือ เราเอาคำไทยไปแปลงเป็นมคธ หรือสังสกฤตเสียก่อน แล้วจึ่งแปลงเป็นฝรั่งอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้น หลักอันง่ายที่สุดที่เราควรยึดในเรื่องการแปลงอักษรนี้ คือให้ดำเนิรตาม Scientific แต่ต้องถือเป็นหลักว่า ให้แปลงคำไทยออกไปเป็นฝรั่งทันที โดยไม่ต้องไปแปลงกลับเป็นมคธ หรือสังสกฤตเสียก่อน ถ้าดำเนิรตามหลักอันนี้แล้ว การแปลงตัวอักษรง่ายขึ้นมาก และจะได้ผลซึ่งจะ Compromise ทาง Phonetic กับ Scientific ตามที่กรรมการต้องการ.

บัญชีหนังสือคำโคลง

หนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่แต่งเป็นคำโคลงและโคลงเบ็ดเตล็ด มีฉะบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ สำหรับพระนคร ๑๑๖ เรื่อง (นับฉะเพาะเรื่องที่มีโคลงตั้งแต่ ๕๐ บทขึ้นไป เพื่อประกอบการพิจารณาในการประชุมคราวหน้า) เรียงลำดับตามสมัยที่แต่งดังต่อไปนี้ คือ

ก. ฉะบับพิมพ์

สมัยกรุงศรีอยุธยา

๑.	เรื่องนิราศนครสวรรค์	ศรีปราชญ์หรือพระศรีมโหสถแต่ง
๒.	โคลงโลกนิติ	ไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระในกรุงรัตนโกสินทร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔
๓.	เรื่องกำศรวลศรีปราชญ์	ศรีปราชญ์ แต่ง
๔.	เรื่องเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์	หลวงศรีมโหสถ แต่ง

๕. เรื่องทวาทศมาศ — ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช ขุนสารประเสริฐ ช่วยกันแต่ง

๖. เรื่องนิราศหริภุญไชย — ไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่แต่งประมาณเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๐

๗. โคลงกวีโบราณ — ไม่ปรากฏผู้แต่ง

สมัยกรุงธนบุรี

๘. เรื่องยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธน — นายสวน มหาดเล็ก แต่ง พ.ศ. ๒๓๑๕

สมัยกรุงรัตนโกสินทร

รัชชกาลที่ ๑

๙. เรื่องกระบวนพยุหยาตราเพ็ชรพวง. — เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่ง

๑๐. เรื่องสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. — พระชำนิโวหาร แต่ง

๑๑. เรื่องงานพระบรมศพพระเจ้าหลวงรัชชกาลที่ ๑ — กรมหมื่นศรีสุเรนทร ทรงพระนิพนธ์

รัชกาลที่ ๒

๑๒.	เรื่องเฉลิมพระเกียรติ รัชกาลที่ ๒	กรมหมื่นเจษฎาบดินทร (คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระราชนิพนธ์
๑๓.	เรื่องนิราศพระยาตรังค์ ไปทัพพะม่า	พระยาตรังค์ แต่ง
๑๔.	เรื่องนิราศตามเสด็จทัพลำน้ำน้อย แขวงจังหวัดกาญจนบุรี.	ไม่ปรากฏผู้แต่ง
๑๕.	โคลงกระทู้ของเก่า	พระเทพโมลี (กลิ่น) พระยาตรังค์ช่วยกันแต่ง
๑๖.	โคลงดั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.	พระยาตรังค์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑
๑๗.	เรื่องนิราศนรินทร	นายนรินทรธิเบศร์ (อิน) แต่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒

รัชกาลที่ ๓

๑๘. เรื่องเฉลิมพระเกียรติพระบาท สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รส ทรงพระนิพนธ์ เรื่องทรงปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน ฯ

๑๙.	เรื่องนิราศกรมหมื่นเดช อดิศร เสด็จไปทัพเวียงจันท์	กรมหมื่นเดชอดิศร ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๓๖๙
๒๐.	โคลงศาลารายวัดพระเชตุพน.	หลายกวีช่วยกันแต่ง
๒๑.	เรื่องรามเกียรติจารึกศิลาสลักเป็นภาพที่พนักพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน ฯ	หลายกวีช่วยกันแต่ง
๒๒.	เรื่องนิราศพระประธม	กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๓๙๒
๒๓.	เรื่องจินดามณี	กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๓๙๒
๒๔.	ประชุมโคลงกวีจารึกวัดพระเชตุพน ฯ	หลายกวีช่วยกันแต่ง
๒๕.	เรื่องนิราศสุพรรณ	สุนทรภู่ แต่ง

รัชกาลที่ ๔

๒๖.	สุภาษิตโคลงใหม่	สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร ทรงพระนิพนธ์

๒๗.	เรื่องสุภาษิตประจำภาพในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	อาจารย์อินโข่ง แต่ง
๒๘.	เรื่องพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงพระนิพนธ์
๒๙.	เรื่องเรือพระประทีป	หลวงสารประเสริฐ (นุช) แต่ง

รัชกาลที่ ๕

๓๐.	โคลงดั้นพระราชพิธีแห่โสกันต์	พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๕
๓๑.	เรื่องเบิดคลองเปรมประชากร	พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) แต่ง พ.ศ. ๒๔๑๕
๓๒.	เรื่องนิราศท้าวสุภัตติการภักดี	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๖
๓๓.	เรื่องพิธีถือน้ำและคเชนทรัศวสนาน	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๘
๓๔.	โคลงสุภาษิตใหม่	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ และ กวีอื่นบ้าง พ.ศ. ๒๔๒๐
๓๕.	โคลงสุภาษิตเจ้านาย	เจ้านายหลายพระองค์ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๒๐

๓๖.	โคลงสุภาษิตใหม่	กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๒๐
๓๗.	เรื่องนิราศวัดรวก	หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก) แต่ง พ.ศ. ๒๔๒๘
๓๘.	โคลงภาพพระราชพงศาวดาร	พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ และกวีอื่นบ้าง พ.ศ. ๒๔๓๐
๓๙.	เรื่องเฉลิมพระเกียรติสมเด็จกรมพระยาบำราบ ฯ	พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ และกวีอื่น ๆ แต่ง พ.ศ. ๒๔๓๐
๔๐.	โคลงกระทู้วชิรญาณ	หลายกวีช่วยกันแต่ง พ.ศ. ๒๔๓๖
๔๑.	โคลงศรีอนุสรณ์	พระหฤทัย (บัว) แต่ง พ.ศ. ๒๔๔๐
๔๒.	เรื่องไว้อาลัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช	หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ) แต่ง พ.ศ. ๒๔๕๑
๔๓.	เรื่องรามเกียรติในพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	หลายกวีช่วยกันแต่ง
๔๔.	โคลงพิพิธพากย์	หลายกวีช่วยกันแต่ง
๔๕.	โคลงอุภัยพากย์	หลายกวีช่วยกันแต่ง

๔๖.	เรื่องพระราชพิธีทวาทศมาศ	สมเด็จกรมพระยาบำราบ ฯ ทรงพระนิพนธ์
๔๗.	ประชุมโคลงพระนิพนธ์	สมเด็จกรมพระยาเทววงศวโรปการ
๔๘.	เรื่องสรรเสริญพระบารมีรัชกาลที่ ๕	หม่อมเจ้าสุวรรณ ทรงนิพนธ์
๔๙.	ประชุมโคลงสุภาษิต	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕
๕๐.	นิราสกาญจนบุรี	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕
๕๑.	เรื่องท้าวกาสี	กรมหลวงพิชิต ฯ ทรงพระนิพนธ์
๕๒.	เรื่องสุภาษิตพระร่วง	พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ) แต่ง พ.ศ. ๒๔๓๖
๕๓.	เรื่องจันทโครบ	หลวงเสนาราชภักดีศรีสงคราม (เกี๊ย) แต่ง พ.ศ. ๒๔๔๕
๕๔.	ปดตธรรมคำโคลง	พระยาราชวรานุกูล (อ่วม) แต่งพ.ศ. ๒๔๔๗
๕๕.	โคลงกระทู้สุภาษิต	หลวงพัฒนพงศภักดี (ทิม) แต่ง
๕๖.	เรื่องศุภสูตร	ไย แต่ง
๕๗.	โคลงคติโลกและพระโอสถคำกลอน	

รัชชกาลที่ ๖

๕๘. สุวรรณสามคำโคลง — พระยาศรีธรรมศุกราช (ฉาด) แต่ง พ.ศ. ๒๔๕๖

๕๙. เรื่องโอมาคัยยาม — กรมพระนราธิป ฯ ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๕๗

๖๐. เรื่องบุศยานุสรณ์ — หลวงรักษ์ราชหิรัญ (บุศป์) แต่ง พ.ศ. ๒๔๕๙

๖๑. โคลงสุภาษิต — พระราชนิพนธ์ในรัชชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๒

๖๒. อุทานยวนถวิล — กรมพระนราธิป ฯ ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔

๖๓. เรื่องศุภลักษณ์วาดรูป — พระราชนิพนธ์ในรัชชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๕

๖๔. โคลงสุภาพอุทานยวนถวิล — กรมพระนราธิป ฯ ทรงพระนิพนธ์ ๒๔๖๗

๖๕. เรื่องสามัคคีกถา — พระมหาชอบ แต่ง พ.ศ. ๒๔๖๘

๖๖. เรื่องคิหิปฏิบัติ — ไม่ปรากฏผู้แต่ง พ.ศ. ๒๔๖๘

รัชชกาลที่ ๗

๖๗. วรวรรณคนุช — กรมพระนราธิป ฯ ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘

๖๘. เรื่องปฏาจารา ขุ. ปมุทิโต แต่ง พ.ศ. ๒๔๖๘

๖๙. เรื่องสุภาษิตโคลงกลแผนใหม่ พระมหาแบน แต่ง พ.ศ. ๒๔๖๙

๗๐. โคลงกระทู้ศีลโลก พระภิกษุ หลวงจำนงพลภักดิ์ แต่ง พ.ศ. ๒๔๖๘

๗๑, กฤตยคุณอาทิพุทธ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐

๗๒. เรื่องธรรมวิภาค กระกมลจนโท แต่ง พ.ศ.๒๔๗๐

๗๓. มงคลภาษิต ขุนเทพนาลัย (จันทร์) แต่ง พ.ศ. ๒๔๗๐

๗๔. นิราศชะอำ กรมพระนราธิป ฯ ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

๗๕. โคลงสุภาษิตและบุญญภาษิต, หม่อมเจ้าหญิงนาราวดี เทวกุล ทรงนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

๗๖. กฎุมพีพิบัติกำศรวญ หลวงโภคานุสร แต่ง พ.ศ. ๒๔๗๑

๗๗. โคลงธรรมภาษิต หม่อมเจ้าหญิงนาราวดี เทวกุล ทรงนิพนธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

ที่ไม่ทราบสมัย

๗๘. ประชุมโคลงทาย ไม่ปรากฏผู้แต่ง

๗๙, คาถาแปลเป็นโคลง ไม่ปรากฏผู้แต่ง

๘๐. เรื่องพิฑูรสอนหฉาน ไม่ปรากฏผู้แต่ง

ข. ฉะบับเขียน

สมัยกรุงศรีอยุธยา

๘๑. เรื่องราชสวัสดิ ฉะบับพระยาโบราณราชธา-
นินทรถวาย ว่าเป็นพระราช-
นิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร

รัชชกาลที่ ๑

๘๒. เรื่องนิราสทัพทวาย ไม่ปรากฏผู้แต่ง พ.ศ. ๒๓๓๔

๘๓. โคลงสุภาษิต เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่ง

รัชชกาลที่ ๒

๘๔. เรื่องนิราสตลาดเกรียบ พระเทพโมลี (กลิ่น) แต่ง

รัชชกาลที่ ๓

๘๕. โคลงสุภาษิต ขุนวิจิตร แต่ง พ.ศ. ๒๓๘๗

๘๖. โคลงพุทธภาษิต พระปิฎกโกศล (อ่วม) แต่ง
พ.ศ. ๒๓๙๒

รัชชกาลที่ ๕

๘๗.	เรื่องบรรพชากการัชชกาล ที่ ๔ และรัชชกาลที่ ๕	สมเด็จกรมพระยาปวเรศ ฯ ทรงพระนิพนธ์
๘๘.	เรื่องนิราศเชียงใหม่	พระยาราชสัมพาราภร (เดือน) แต่ง พ.ศ. ๒๔๒๕
๘๙.	เรื่องทวาทศราชี	หลวงธรรมาภิมณฑ์(ถึก) แต่ง
๙๐.	เรื่องนิราศนายเสน่ห์	นายเสน่ห์ แต่ง
๙๑.	เรื่องนิราศพะเนียด	สมเด็จกรมพระยาบำราบ ฯ ทรงพระนิพนธ์
๙๒.	เรื่องเบ็ดเตล็ด	พระราชนิพนธ์รัชชกาลที่ ๕ ฉะบับท้าวภัณฑสาร ฯ
๙๓.	เรื่องพระยาเอระกะ ปัจนาค	พระหฤทย (บัว) แต่ง
๙๔.	โคลงบอกภาพอสุรพงศ์ วานรพงศ์ที่พระระเบียงวัด พระศรีรัตนศาสดาราม	
๙๕.	โคลงกระทู้สะหะพะอัง	พระองค์เจ้าจรูญ หม่อมเจ้าเบ็ยก หม่อมเจ้าต่อมทรงนิพนธ์

ที่ไม่ทราบสมัย

๙๖.	เรื่องพระแก้วมรกต	นายฉัตรแต่ง
๙๗.	โคลงพระครูไชย	พระครูไชยแต่ง
๙๘.	เรื่องนิราศแจ่มจันทร์	
๙๙.	เรื่องนิราศฉะเชิงเทรา	
๑๐๐.	เรื่องนิราศชุมพร	พระพิพิธสาลี แต่ง
๑๐๑.	เรื่องนิราศนคร ฯ	
๑๐๒.	เรื่องนิราศวังจันทร์เกษม	นายเริกแต่ง
๑๐๓.	เรื่องนิราศสังวาส	
๑๐๔.	เรื่องนิราศสรวมครวญ	
๑๐๕.	โคลงสุภาษิต	พระเทพกวี (นิ่ม) แต่ง
๑๐๖.	โคลงสุภาษิต	พระเทพโมลี (นิ่ม) แต่ง
๑๐๗.	โคลงปฤษณาสอนน้อง	
๑๐๘.	โคลงปฤษณาสุภาษิต	
๑๐๙.	โคลงสุภาษิต	สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ประทานหอพระสมุด ฯ
๑๑๐.	โคลงกระทู้สุภาษิต	ฉะบับนางเบียมถวายหอพระสมุด ฯ
๑๑๑.	โคลงนิทานเบ็ดเตล็ด	หลวงลิขิตปรีชา (คุ้ม) แต่ง
๑๑๒.	โคลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ	ฉะบับกรมหลวงสมรฯประทานหอพระสมุด ฯ

๑๑๓. เรื่องเสนะกะบัณฑิต พระราชเดชภักดี (บัว) แต่ง

๑๑๔. เรื่องอนิรุทธ ขุนพลการนุชิต แต่ง

๑๑๕. โคลงกลบท

๑๑๖. เรื่องถอดโคลงกลบท ฉะบับกรมพระนเรศร์ฯ ประทานหอพระสมุดฯ

สมุดบันทึก

สมาคมวรรณคดี

ออกราวเดือนละเล่ม

ค่ารับ

๑๒ เล่ม ๘ บาท

บอกรับที่ราชบัณฑิตยสภา